

VILNIAUS UNIVERSITETAS

IEVA PETRONYTĖ

**NUOSTATŲ POLITINIAIS KLAUSIMAIS FORMAVIMASIS
POKOMUNISTINĖJE VALSTYBĖJE:
LIETUVOS ATVEJO STUDIJA**

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02 S)

Vilnius, 2014 metai

Disertacija rengta 2008 – 2012 metais studijuojant VU doktorantūroje ir ginama eksternu.

Mokslinė vadovė / konsultantė:

Prof. dr. Ainė Ramonaitė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S).

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Politikos mokslų krypties taryboje:

Pirmininkė:

Doc. dr. Natalija Arlauskaitė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija – 08S).

Nariai:

Doc. dr. Neringa Klumbytė (Miamio universitetas, JAV, socialiniai mokslai, sociologija – 05S);

Prof. dr. Irmina Matonytė (ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S);

Dr. Vaidas Morkevičius (Kauno Technologijos universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S);

Doc. dr. Inga Vinogradnaitė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S).

Disertacija bus ginama viešame Politikos mokslų krypties tarybos posėdyje 2014 m. gegužės 9 d. 15 val. VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute, 402 auditorijoje.

Adresas: Vokiečių g. 10, LT-01130, Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2014 m. balandžio mėn. 9 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

VILNIUS UNIVERSITY

IEVA PETRONYTĖ

**FORMATION OF THE ATTITUDES TOWARDS POLITICAL ISSUES IN POST-
COMMUNIST COUNTRY: CASE STUDY OF LITHUANIA**

Summary of doctoral dissertation
Social science, political science (02 S)

Vilnius, 2014

Doctoral dissertation was prepared at Vilnius University, Institute of International Relations and Political Science, in 2008 – 2012 and is defended externally.

Scientific Supervisor / Consultant:

Prof. Dr. Ainė Ramonaitė (Vilnius University, Social Sciences, Political Science - 02S).

The dissertation will be defended at the Council of Political Science of Vilnius University:

Chairman:

Doc. Dr. Natalija Arlauskaitė (Vilnius University, Social Sciences, Communication and Information – 08S).

Members:

Doc. Dr. Neringa Klumbytė (Miami University, US, Social Sciences – 05S);

Prof. Dr. Irmina Matonytė (ISM University of Management and Economics, Social Sciences, Political Science – 02S);

Dr. Vaidas Morkevičius (Kaunas University of Technology, Social Sciences, Political Science – 02S);

Doc. Dr. Inga Vinogradnaitė (Vilnius University, Social Sciences, Political Science – 02S).

The public defence of the dissertation will be held at 3 p.m. on the 9th of May 2014, at the Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University.

Address: Vokiečių str. 10, Vilnius, Lithuania.

The summary of the dissertation is sent out on the 9th of April 2014.

Dissertation is available at the library of Vilnius University.

NUOSTATŲ POLITINIAIS KLAUSIMAIS FORMAVIMASIS POKOMUNISTINĖJE VALSTYBĖJE: LIETUVOS ATVEJO STUDIJA

DISERTACIJOS SANTRAUKA

PROBLEMA, AKTUALUMAS

Esminiu atstovaujamosios demokratijos principu be didesnių ginčų įvardijamas piliečių norų bei nuostatų ir jų atstovų įgyvendinamos viešosios politikos atitikimo užtikrinimas. Iš čia kildinamas ir atstovaujamosios demokratijos idealas – vyriausybės politikos sutapimas su piliečių valia¹. Siekdami būti išrinkti ir neprarasti populiarumo politikai stengiasi atsižvelgti į viešąją nuomonę, prisiderinti prie visuomenės nuostatų pokyčių. Tačiau kaip šios piliečių nuostatos, nuo kurių daugiau ar mažiau tiesiogiai ar netiesiogiai priklauso visas demokratinės šalies gyvenimas, susiformuoja? Nuo ko priklauso, ką žmonės mano konkrečiais politiniais klausimais, kokią politiką palaiko, o kokiai prieštarauja?

Dar XX a. viduryje atlikti visuomenės nuostatų tyrimai atskleidė politinių nuostatų neturėjimo ir nestabilumo problemą (*non-attitudes*)². Pasak tyrėjų, nereikia tikėtis, kad paprasti piliečiai turėtų tvirtas iš anksto egzistuojančias nuostatas visais kasdien iškylančiais politinio gyvenimo klausimais – tam paprasčiausiai trūksta laiko ir informacijos. Tačiau pastebima, kad žmogų užklausus, jis visvien skubiai suformuoti ir išreikšti savo pažiūras, apsispręsti, kuriai politikai pritaria, o kuriai - prieštarauja³. Galimas šio reiškinio aiškinimas grįstas idėja, į sociologijos bei politikos mokslus imigravusia iš psichologijos bei ilgainiui juose sėkmingai įsitvirtinusia⁴ – neturėdami išankstinės nuomonės tam tikru

¹ Jacques Thomassen, *Empirical Research into Political Representation: Failing Democracy of Failing Models?* In Warren Miller, Kent Jennings and Thomas Mann (sud.), *Election at Home and Abroad*, Michigan : University of Michigan Press, 1994.

² Philip Converse, „The Nature of Belief Systems in Mass Publics“. In David Apter (sud.) *Ideology and Discontent*, 1964.

³ Stefan Kumlin, „Ideology-driven opinion formation in Europe: The case of attitudes towards the third sector in Sweden“. *European Journal of Political Research*. 2001, 39, 487.

⁴ Iš esmės tokį aiškinimą pateikia jau racionalaus pasirinkimo teorijos klasikas Anthony Downsas: Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins Publishers, 1957.

klausimu, gyventojai įdarbina konkrečias kognityvines schemas (arba žinių struktūras, tam tikrus relevantiškus žinojimo rinkinius⁵), įgalinančias suformuoti nuostatą vienu ar kitu klausimu. Šio mechanizmo esmė – naujas klausimas interpretuojamas pagal jau turimą, subjektyviai labiausiai tinkamą schemą, kuria remiantis užpildomos trūkstamos spragos – suformuojama nuostata. Tačiau čia pat kyla klausimas - būtent kokios yra tos naudojamos žinių struktūros, žinojimo rinkiniai?

Šis klausimas politikos mokslininkus, besidominčius politinių nuostatų formavimusi, nors ir domina jau seniai, vis dar išlieka aktualus – XX a. viduryje užvirusi diskusija⁶ tebėra gyvybinga, joje vis pateikiama naujų argumentų. Tiesa, daugiau mažiau sutariama, kad Vakarų visuomenėse politinių nuostatų formavimąsi galima paaiškinti politine ideologija, ideologinėmis schemomis: tai, kokias nuostatas pilietis susiformuoja konkrečiais politiniais klausimais pirmiausia priklauso nuo to, kokią ideologinę schemą jis pritaiko. Įrodyta, kad stabiliose partinėse sistemose, pasižyminčiose ypatingai aiškiais ir vieningais ideologinių konfliktų suvokimais, šis ideologijų poveikis suformuojamoms nuostatoms ypatingai stiprus⁷. Tad bent jau Vakarų demokratijų atveju aiškumo šiame tyrimų lauke daugiau, o politinės ideologijos gali būti laikomos veiksmingais piliečių ir jų atstovų, politikos elito, komunikacijos instrumentais. Tačiau kaip tuomet su pokomunistinėmis visuomenėmis, negalinčiomis pasigirti nei dideliu partinių sistemų stabilumu⁸, nei ideologinių preferencijų pastovumu (tą atspindėtų ir didelis rinkėjų elgsenos kaitumas⁹, didžiulis kontrastas su Vakarų demokratijomis, kuriose partinės identifikacijos bei prisirišimai prie partijų – ne tik apibendrintu, bet ir individualiu lygmeniu - tvirčiausi,

⁵ Kol kas kognityvinę schemą naudinga suprasti per šį plačiausią jos apibrėžimą, kurį pateikia J. H. Kuklinski, R. C. Luskin ir J. Bolland: James H. Kuklinski, Robert C. Luskin, John Bolland, „Where is the Schema? Going Beyond the „S“ Word in Political Psychology“ *The American Political Science Review*, 1991, 85 (4), 85.

⁶ Plačiau žiūrėti literatūros apžvalgos skyrelį bei pirmąją, teorinę, dalį.

⁷ Kumlin, p. 509.

⁸ Sarah Birch, „Electoral Systems and Party System Stability in Post-Communist Europe“. Pranešimas 97-tajame metiniame *American Political Science Association* susitikime, San Francisco, 2001 08 90 – 09 02. <<http://www2.essex.ac.uk/elect/database/papers/SBvolatility.pdf>>, 2011 03 02.

⁹ Pavyzdžiui, Brad Epperly, „Institutions and Legacies: Electoral Volatility in the Post-Communist World“. Pranešimas skaitytas metiniame MPSA Annual National Conference susitikime, Chicago, IL, 2008 04 03, <http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/6/8/1/2/p268123_index.html>, 2009 10 10 .

mažiausiai kintantys politiniai įsitikinimai¹⁰)? Kaip tuomet su visuomenėmis, kuriose, imant Lietuvos pavyzdį ir net neįpinant elito – politinių partijų nuostatų (beje, literatūroje pastebima, jog politinės partijos Lietuvoje nėra linkusios savo veiklą grįsti ideologinėmis vertybėmis)¹¹, nuoseklus gyventojų ideologinis mąstymas kairės – dešinės dimensijoje apskritai neišreiškiamas¹²? Visi šie bruožai rodytų, kad ideologinių schemų aiškinamoji galia pokomunistinėse visuomenėse, jei apskritai ir esanti, yra gerokai mažesnė. Tačiau tokiu atveju tampa visiškai neaišku, kokiomis bendromis nuosekliomis, sąryšingomis sistemomis yra (jei išvis yra) paremtas pokomunistinių šalių gyventojų mąstymas politikos klausimais. Klausimo svarba itin išryškėja mąstant apie politinio elito ir likusios visuomenės prasmingą ir efektyvią kasdienę komunikaciją – jei toks dialogas, nesant tinkamų sąlygų, negali remtis tradicinėmis ideologijomis, reikalinga rasti realiai veikiančias visuomenės logikas, kurios leistų politiniame lauke aptikti ir įvardinti prasmingus kalbėjimosi ir susikalbėjimo kelius. Tad kaip, kokiomis schemomis remiantis ir nuo ko priklausant nuostatos politiniais klausimais susiformuoja pokomunistinių šalių regione?

Detali Lietuvos kaip minėtais atžvilgiais tipinio ir net kraštutinio¹³ atvejo studija galėtų pagelbėti atsakant į šį klausimą.

TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

Disertacijos tikslas - tiriant Lietuvos atvejį išsiaiškinti, kaip nuostatos politiniais klausimais susiformuoja(-mos) pokomunistinėje valstybėje, nepasižyminčioje aplinka, palankia ideologinėms mąstymo schemoms reikštis.

¹⁰ Russell J. Dalton, *Citizen politics in Western democracies : public opinion and political parties in the United States, Great Britain, West Germany, and France*, Chatham: Chatham House Publ., 1988, p. 184; Ainė Ramonaitė, Rūta Žiliukaitė, „Explaining partisan loyalties in Lithuania“. *Lithuanian political science yearbook 2009*, 2008, p. 11-31.

¹¹ Eglė Butkevičienė, Eglė Vaidelytė, Giedrius Žvaliauskas, „Ideologija ir partinė veikla: Lietuvos partijų lyderių požiūris“. *Politologija*, 2 (54), 2009, 34.

¹² Rūta Žiliukaitė, Ainė Ramonaitė, „Vertybinės nuostatos ir rinkėjų balsavimas“, Ainė Ramonaitė (ed.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 146.

¹³ Rinkėjų elgsenos kaitumas Lietuvoje didžiausias regione, partinė sistema – viena nestabiliausių. Remiamasi Birch (*op.cit.*) ir Epperly (*op.cit.*) pateikiamais duomenimis.

Uždaviniai:

- Pateikti kritinę literatūros apžvalgą – nustatyti tradicinių politinių nuostatų formavimosi tyrimų kryptis Vakarų demokratinėse valstybėse ir išryškinti pagrindinius šių tyrimų atradimus. Išgryninti ir būsimo tyrimo kontekste pristatyti kognityvinių schemų teorijų prieigą.
- Teorines prielaidas pritaikyti empiriniam tyrimui. Sukonstruoti nuostatų politiniais klausimais formavimosi tyrimo instrumentą pokomunistinei valstybei.
- Išsiaiškinti nuostatų formavimosi mechanizmus pokomunistinėje valstybėje – atlikti pirmąjį, kokybinį pusiau struktūruotą interviu, tyrimo etapą, išanalizuoti kokybinio tyrimo metu rastas gyventojų nuostatų politiniais klausimais formavimuisi naudojamas kognityvines schemas.
- Remiantis pirmojo tyrimo etapo rezultatais sukonstruoti antrojo tyrimo etapo instrumentą, leidžiantį patikrinti, išplėsti ir detalizuoti pirmojo kokybinio tyrimo etapo rezultatus – išskirtąsias nuostatas politiniais klausimais formuojančias kognityvines schemas - bei tradicinėms ideologijoms priskirtų prasmių lauke rasti „veikiančius subjektyvumus“, patikrinti, ar jie susiję su kognityvinėmis schemomis konkrečiais klausimais.
- Atlikti teiginių klasių rūšiavimo (Q-sort) tyrimą, išanalizuoti tyrimo rezultatus ir nustatyti, kokios šių kognityvinių schemų vidinės struktūros, jų naratyvai, tarpusavio ryšiai, kokiems žmonėms kurios iš šių schemų pirmiausia būdingos, ar jos priklauso nuo tam tikrų sociodemografinių ar asmeninių charakteristikų.
- Atskleidus nuostatų politiniais klausimais Lietuvoje (pokomunistinėje valstybėje) formavimosi mechanizmą, tai yra, įvardijus veikiančias nuostatų politiniais klausimais formavimosi schemas, nurodžius jų tarpusavio ryšius, santykinį stiprumą bei prigimčiai atskleisti apibrėžus jas taikančius gyventojus, įprasminti tyrimo rezultatus platesniame teoriniame bei empiriniame kontekste.

MOKSLINIS NAUJUMAS

Disertacijos mokslinis naujumas pirmiausia remiasi latentinių struktūrų, formuojančių gyventojų nuostatas politiniais klausimais, detaliu atskleidimu ir susisteminimu Lietuvoje kaip pokomunistinėje valstybėje. Nors Lietuvoje pakankamai domėtasi gyventojų politinėmis nuostatomis, jas lemiančiais sociodemografiniais, aplinkos veiksniais, taip pat - ryšiais su politiniu elgesiu, tačiau panašaus pobūdžio empirinių tyrimų nuostatų formavimosi politiniais klausimais mechanizmų tema rasti sunku. Artimiausi savo tematika šio tyrimo kontekste yra vertybinių politinių nuostatų ir jų sistemų (pirmiausia - ideologinių) tyrimai, susumuoti Ainės Ramonaitės, Alvydo Jokubaičio, Jūratės Kavaliauskaitės, Vaido Morkevičiaus, Ingos Vinogradnaitės ir Rūtos Žiliukaitės monografijoje „Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos“¹⁴. Šie tyrimai, daugiausia grįsti kiekybiniais metodais, suteikia gerą kontekstą, išeities tašką, nuo kurio galima atsispirti dekonstruojant mąstymą politiniais klausimais Lietuvos visuomenėje.

Disertacijos tyrimas papildo minėtųjų tyrimų rezultatus. Pirmiausia, svarbu, jog pasitelkus Lietuvos tyrimų kontekste pakankamai naujus kognityvinių schemų teorijų prieigą bei teiginių klasių rūšiavimo (Q-sort) metodą, disertacijoje į visuomenės politinių nuostatų sistemų ir jas formuojančių struktūrų problematiką pažvelgiama maksimaliai eksploratyviai: tai yra, ieškoma ir tiriamas ne *ex ante* nu(si)matytųjų struktūrų paplitimas, atitikimas iš anksto suformuotiems modeliams, bet pasitelkiant kokybinius tyrimo metodus iškeliamos ir susisteminamos realiai visuomenėje veikiančios, funkcionuojančios nuostatų formavimosi struktūros kartu su savo naratyvais. Tai praplečia ankstesnius tyrimus, leidžia naujai pažvelgti į „menkai nuoseklus ideologinio mąstymo“ (ypač – kairės-dešinės dimensijoje) tezę – atskleidžiama, jog neapsiribojant iš anksto numanomais klasikinių ideologijų suponuojamais sąryšiais, išties galima rasti *kitokias* visuomenėje veikiančias ideologijas (kaip nuosekliai, sąryšingas bendras mąstymo apie bendrą visuomenės ir valstybės gyvenimą struktūras) - sąryšingą, nuoseklų gyventojų mąstymą politiniais klausimais.

¹⁴ Ainė Ramonaitė (ed.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus aureus, 2009.

Atliktas tyrimas taip pat leidžia padaryti naujų įžvalgų tiek Lietuvos, tiek bendresniame regione, pasaulio kontekste ne tik kalbant apie konkrečias nuostatas politiniais klausimais formuojančias latentines struktūras, kognityvines schemas ir jų charakteristikas, tipus, bet ir apibrėžiant jų regioninį išskirtinumą, papildant jau egzistuojančią literatūrą politinio lauko struktūravimo, kasdienių politinių diskursų reflektavimo klausimais.

TYRIMO METODAS

Disertacijoje priimama schemų teorijų prielaida, jog gyventojų nuostatų politiniais klausimais formavimasis vyksta pagal tam tikrus kognityvinius mechanizmus - schemas. Remiantis šia prielaida ir pagrindinius schemų teorijų principus pritaikius empiriniam tyrimui, metodologinių instrumentų konstravimui, tyrimo lauke kokybiniais metodais (jie pasirenkami dėl iš anksto nepreziumuojamos struktūros, naujas schemas, jų vidines struktūras ir tarpusavio ryšius leidžiančio atrasti pobūdžio, generuojamos informacijos apie pamatinius įsitikinimus ir informacijos svarstymo procesus išsamumo ir turtingumo) ieškoma, kuo grįstos schemas gali veikti nuostatų politiniais klausimais formavimąsi Lietuvoje.

Pirmajame tyrimo etape, pusiau struktūruotų interviu metu, įterpiant eksperimentavimo elementus (pavyzdžiui, kontr-klausimus, tikrinančius nuostatų santykinį tvirtumą, taikomų schemų išlaikymą), sekant informantų mąstymo, sprendimo dviem konkrečiais politikos klausimais procesą, fiksuojamos visos informantų pasitelkiamos kognityvinės schemas - siekiama maksimalaus eksploratyvumo. Bene svarbiausia metodologinė prielaida, daroma šiame tyrimo etape yra mąstymo struktūros atspindėjimas kalboje - preziumuojama, jog informantų kalba atspindi mąstymo procesus, leidžia atsekti naudojamą kognityvinę schemą. Dėmesys atkreiptinas ir į tai, jog pirmajame tyrimo etape nėra iš anksto apsiribojama viena konkrečia schemų grupe ar abstrakcijos lygmeniu, o siekiama atsekti visas „įdarbinamas“ nuostatų formuojančias logikas: dėmesys skiriamas pačiam individų informacijos svarstymo procesui – kartinėms sąvokoms, vartojamoms kategorijoms, ryšiams tarp jų, net žodynui. Tiesa, pripažintina, jog pasirinktas tyrimo

metodas visgi gali riboti (nors ir neužkirsti kelio) žemiausiųjų abstrakcijos lygmenų schemų (asmenybės charakteristikų, savanaudiškumo) atsekimą dėl prašymo „garsiai mąstyti“ ir tam tikrų socialinių normų (pavyzdžiui, nenoro pasirodyti savanaudžiu). Tad empiriniame tyrime galiausiai atsiribojama nuo asmenybės charakteristikomis, savanaudiškumu bei emocijomis remiamų schemų ir dėmesys kreipiamas į atsiskleidžiančias kitų tipų, pirmiausia – įsitikinimų sistemų lygmens, schemas.

Šešiolika pusiau struktūruotų interviu¹⁵ buvo atlikti 2010 m. spalio mėnesį, informantai atrinkti vykdant tikslinę netikimybinę atranką (siekiant aprėpti kuo įvairesnes nuomones atstovaujančius informantus). Politines nuostatas formuojančioms struktūroms atskleisti buvo parinkti du klausimai, kuriais prašoma pagrįsti savo poziciją progresinio pajamų mokesčio tarifo įvedimo bei abortų uždraudimo Lietuvoje klausimais. Tai grindžiama, viena vertus, šių klausimų svarba - pritarimas arba nepritarimas tam tikrai mokestinei valstybės politikai tradiciškai žymi skirtingas politines ideologijas (taigi duoklė atiduodama ir joms), tuo tarpu pozicija abortų uždraudimo klausimu, remiantis JAV atliktais tyrimais, apskritai yra svarbiausias veiksnys tiriant rinkimines preferencijas, mat geriausiai leidžia nuspėti kandidatų pasirinkimą¹⁶. Net ir darant išlygą dėl pozicijos abortų uždraudimo klausimais tokios pat didelės svarbos nuspėjant kandidatų pasirinkimą Lietuvoje, šiam klausimui teiktina reikšmė kaip galimai vienam geriausiai struktūruojančių pozicijas politinių diskusijų lauke. Kita vertus, šie du klausimai tyrimui tinkami ir dėl dengiamų labai skirtingų kertinių politikos sričių (vienam akcentuojant daugiau ekonominę, kitam – moralinę sferą, tad, tikėtina, iššaukiant skirtingas schemas ir taip vėlgi plečiant apčiuopiamą variaciją).

Atsekus pagrindines logikas, antrajame tyrimo etape, sustiprinant tyrimą kiekybinių metodų aspektais, tai yra, pasitelkiant teiginių klasių rūšiavimo (Q-sort) metodą, rastosios schemas detaliau išnarstomos, tikrinamas jų bendrumas, kartinės bendros (*shared*) sąvokos, tarpusavio santykis, detaliau atsekami perspektyvų naratyvai, galiausiai - sumažinama kokybiniam tyrimui dažnai primetamos tyrėjo subjektyvumo problemos rizika. Šio tyrimo

¹⁵ Pastaba: teorinis prisotinimas – pasiektas.

¹⁶ Alan I. Abramowitz, „It’s Abortion, Stupid: Policy Voting in the 1992 Presidential Election“, *The Journal of Politics*, 57 (1), 1995, p. 176-186.

etapo metu informantai apklausiami panaudojant tris Q rinkinius – pirmieji du skirti tiems patiems socioekonominiam ir moraliniam klausimams, trečiasis atspindi informanto požiūrį į bendrą visuomenės ir valstybės santvarką – kitaip tariant, leidžia nustatyti apklausiamojo poziciją tradicinių ideologijų lauke. Šis trečiasis Q rinkinys įtrauktas, viena vertus, kaip kontrolinis būdas stebėti, ar tikrai lietuvių nuostatų politiniais klausimais neformuoja tradiciniuose rėmuose nuoseklios ideologinės kognityvinės schemos, antra vertus, kaip galimybė patikrinti atitinkamų kognityvinių schemų atskirais moralės ir socioekonominės politikos klausimais (pirmieji du Q rinkiniai) santykį su per tradicinius elementus apibrėžtomis bendromis inter-subjektyviomis ideologijomis (pasiteisusiomis „tradicinėmis politinėmis“ arba tam tikrais egzistuojančiais jų mišiniais). Teiginių rinkiniai konstruojami, pirmųjų dviejų klausimų atveju, pasinaudojant pirmojo tyrimo etapo medžiaga bei papildant ją interneto komentarų argumentais, trečiojo rinkinio atveju – teoriškai pagrįstai pritaikant kiek kitokio tipo tyrimuose naudojamus klausimynus. Devyniolika pagrindinių (visiems trims Q rinkiniams) bei dar vienuolika papildomų (trečiajam Q rinkiniui) interviu atlikta 2012 m. balandį-gegužę bei lapkritį – gruodį¹⁷.

Galiausiai įvairaus abstrakcijos lygmens nuostatas inkorporuojančių trijų Q rinkinių rezultatų analizės apjungimas leidžia tyrimo išvadas išplėsti nuo nuostatų formavimosi mechanizmo dviejų atskirų politikos sričių klausimais iki bendresnio nuostatų politiniais klausimais formavimosi mechanizmo Lietuvos visuomenėje atskleidimo. Aptartasis metodų pasirinkimas, viena vertus, nors ir neužtikrina konkrečių schemų reprezentatyvumo (paplitimo prasme) visuomenėje, tačiau kita vertus, leidžia pasiekti geriausių rezultatų siekiant atrasti nuostatas politiniais klausimais formuojančias struktūras (ir kartu pakloti pamatus galimiems ateities tyrimams, įtraukiantiems reprezentatyvumo aspektą).

¹⁷ Interviu skaičių apibrėžia Q metodologija. Atsižvelgiant į tai, kad šiame metode atvejais laikomi teiginiai (ne žmonės, kaip atliekant standartinę faktorinę analizę), o kintamaisiais – žmonės (ne klausimai, kaip atliekant standartinę faktinę analizę), atsižvelgiant į statistines procedūras visuomet patariama apklausti mažiau informantų nei yra teiginių rūšiuojamame jų rinkinyje. Šiuo atveju pirmuosius du Q rinkinius sudaro po 31 teiginį, paskutinįjį trečiąjį – 50. Detaliau apie metodologinio instrument konstravimą ir darytus pasirinkimus – disertacijos tekste.

SVARBIAUSIEJI REZULTATAI IR IŠVADOS

Disertacijos pirmojoje dalyje, pagrindžiant keturias kertines prielaidas, sukonstruojamas teorinis disertacijos pagrindas, paremtas kognityvinių schemų teorijų prieiga. Teigiama, jog išgryninus sąvokas bei pagrindus svarbiausias teorines prielaidas, kognityvinių schemų teorijų prieiga patvirtintina kaip suteikianti tinkamą, naudingą instrumentą visuomenės politinei mąstysenai tirti bei siūlanti naują, perspektyvų žvilgsnį į nuostatų politiniais klausimais formavimosi mechanizmą Lietuvoje. Dėmesys atkreipiamas į keletą aspektų. Pirma, išryškinant pagrindines kognityvinės schemos savybes, pastebėtinas jos taikymo universalumas: mąstymo procese schemas pasitelkia visi, nepriklausomai nuo išsilavinimo, domėjimosi politika ir panašių kitų veiksnių (tiesa, nuo šių faktorių gali priklausyti schemų išsamumas – vidinė jų struktūra ir panaudojimo platumas, bei, galimai, pačios konkrečios schemos). Antra, kognityvinė schema įgyjama asmenybei formuojantis ir ilgainiui arba išvis nekinta, arba kinta labai minimaliai (tam, kad būtų atmesta, reikalingas nuolatinis ir stiprus jos paneigimas; ir visgi manoma, kad net ilgalaikis nusivylimas jos praktiniu pritaikomumu labiau veda į kognityvinės schemos modifikavimą, o ne į atmetimą). Galiausiai – pripažįstama, kad kiekvienas žmogus gali turėti ne vieną konkrečioje situacijoje pritaikomą kognityvinę schemą (visgi - ir ne daugiau nei kelias), o taikomos jos priklausomai nuo tam tikrų veiksnių: pavyzdžiui, konkrečios schemos iš turimo „rinkinio“ didesnė tikimybė būti aktyvuotai priklauso ne tik nuo jos tinkamumo, bet ir nuo individo pasitikėjimo ja, neseno naudojimo ir pan. Šioje vietoje aplinkos poveikis jau pripažįstamas (kaip galimybė vieną kurią iš turimų schemų išryškinti, sutelkti ties ja dėmesį), tačiau tai tik suteikia kognityvinių schemų konceptui ir pačiai teorijai daugiau išsamumo ir nuoseklumo, o pažvelgus iš kitos pusės – labai suaktualina tyrimus: mat nuo žmonių turimų schemų priklauso, ties kokiais argumentais telktinas dėmesys prasmingai komunikuojant viešąsias žinutes. Išgryninta schemų teorijų prieiga toliau taikoma atitinkamai konstruojant empirinio tyrimo instrumentą bei interpretuojant rezultatus.

Pirmojo tyrimo etapo metu analizuojant pusiau struktūruotų interviu, kuriuose informantai prašomi pagrįsti savo pozicijas progresyviųjų mokesčių ir abortų uždraudimo politikų klausimais, duomenis, rastos aštuonios (kiekvienam klausimui – po keturias)

schemos, kuriomis nuomonė minėtais klausimais reiškiamą. Pirmuoju atveju tai socialinio solidarumo, pragmatiško, racionalaus politikos efektyvumo vertinimo, pasiekimų teisingumo ir lygybe remto teisingumo schemas, antruoju – ta pati racionalaus politikos efektyvumo vertinimo, taip pat individualizmo, religinės pasaulėžiūros-katalikiškoji bei humanizmo schemas. Įdomiausia, jog šiose aštuoniose rastose schemose galima atsekti dvi „superschemas“. Iš empirikos aiškėja, jog tiek apie ekonominę, tiek apie daugiau moralinę politikos sritis galima mąstyti panašiomis kategorijomis: pasirodo, dalis lietuvių tiek progresinių mokesčių įvedimą, tiek *ir* abortų uždraudimą linkę mąstyti tomis pačiomis pragmatiško politikos efektyvumo vertinimo kategorijomis. Kriterijai, tiesa, skiriasi, kaip skiriasi ir galutiniai pritarimai ar nepritarimai konkrečiai politikai. Galiausiai ir vienos srities matymas per pragmatišką politikos efektyvumo vertinimo prizmę automatiškai nesuponuoja atitinkamo kitos srities vertinimo. Tačiau iš esmės, kaip paaiškėja iš šios tyrimo dalies, toks pragmatinis nuostatų politiniais klausimais formavimosi kelias užima lygiavertę vietą šalia tradicijų suponuojamo ir literatūroje dažniausiai išryškinkamo principinio - dorybinio.

Antrajame tyrimo etape, tiriant Q rinkinius socioekonominės politikos – progresinio gyventojų pajamų mokesčio tarifo įvedimo Lietuvoje – klausimu, suveikia visos pirmojo tyrimo metu rastos kognityvinės schemas, išskyrus lygybe remto teisingumo struktūrą. Randama socialinio solidarumo, pasiekimų teisingumo ir racionalaus politikos efektyvumo vertinimo schemas. Socialinio solidarumo bei pasiekimų teisingumo schemas pasirodo besančios bipolinės, viena kitos atspindžiai, tuo tarpu racionalaus politikos efektyvumo vertinimo schema – ortogonalinė abiejų jų atžvilgiu. Dar svarbiau – analizuojant išskirtus faktorius išryškėja, jog racionalaus politikos efektyvumo vertinimo schemą galima laikyti schema, įdarbinama tais atvejais, kai neturima ir kartotinai nepajėgiama susidaryti tvirtos pozicijos, kai atliepiamos tarpusavyje prieštaraujančios vertybės ir apsispręsti yra itin sunku. Kitaip tariant, ši schema, pasirodo, yra pritaikoma, kai trūksta vienos stiprios dominuojančios, pakankamai išplėtotos principinės schemas.

Tuo tarpu apibendrinant socialinės moralinės politikos – abortų uždraudimo Lietuvoje – klausimu Q sort tyrimo metu išryškėjusias bendras socialines perspektyvas,

galima patvirtinti pirmojoje empirinėje dalyje išskirtų schemų taikomumą bei praplėsti išvadas apie jų struktūrinę sandarą ir tarpusavio ryšius. Q rinkinių statistinės analizės metu buvo atidengti trys faktoriai, bet juose išryškėjo visos keturios anksčiau rastosios schemas. Vienas iš faktorių gan aiškiai atidengė racionalaus politikos pasekmių efektyvumo vertinimo logiką, paremiamą keliais įmaišomais individualizmo perspektyvos elementais. Taigi pragmatinė schema išlaiko savo vidinę logiką (net ir neigimuose), kita vertus, kitos perspektyvos intarpai (individualizmas kaip atskira schema išskirta ir atskirame faktoriuje) pademonstruoja, jog šios dvi schemas aptariamame kontekste gali neblogai koegzistuoti. Pati individualizmo schema, priešingai pragmatiškajai racionalaus pasekmių vertinimo, jau veikia principiniame įsitikinimų lygmenyje ir savyje inkorporuoja gan aiškų principinį humanistinės perspektyvos/religinės pasaulėžiūros nuneigimo (kiek tai susieta su pastarųjų neatsižvelgimu į sąlygiškumą) mechanizmą. Šioms abiems schemoms formuojamomis nuostatomis prieštaraujanti, tačiau pirmosios, racionalaus pasekmių vertinimo, schemas atžvilgiu ortogonalinė, o antrosios, individualizmo, pasaulėžiūros, atžvilgiu priešinga yra bipolinė humanizmo – anti-individualizmo schema. Pastaba reikalinga religinės/katalikiškosios pasaulėžiūros schemas vietai apibrėžti bei geriau paaiškinti individualizmo bei humanizmo schemų „veidrodiskumą“. Dar pirmojo tyrimo etapo metu argumentuota, jog humanizmo ir religinės/katalikiškosios pasaulėžiūros schemas – galimos apjungti. Q sort tyrimo duomenys tokį argumentą paremia papildomai. Viena vertus, religinės/katalikiškosios pasaulėžiūros schema tyrime kaip pakankamai išplėta dominuojanti išskirta nebuvo. Antra vertus, ir tai yra dar svarbiau, religinės/katalikiškosios pasaulėžiūros perspektyvai priskiriami teiginiai (pirmiausia referuojantys ne į katalikų Bažnyčios autoritetą, o į internalizuotas normas) faktoriuose „prilimpa“ prie humanizmo perspektyvą nurodančių teiginių blokų. Tuo remiantis religinės pasaulėžiūros/ katalikiškoji perspektyva kaip papildančioji (ir, beje, visais atžvilgiais mažiau populiori) pajungtina po bendroju humanizmo schemas skėčiu. O taip apjungus, savo ruožtu galima pastebėti, jog buvęs kiek kreivokas individualizmo pasaulėžiūros bei humanizmo schemų bipolinis veidrodis gerokai išsilygina.

Galiausiai trečiuoju, „ideologiniu“ Q rinkiniu ištirti pagrindinių, klasikinių politikos mokslų teorijų idėjų atspindžiai ir junginiai visuomenėje. Tyrimo metu išryškėja septynios perspektyvos, iš kurių bent penkias galima laikyti socialiai bendromis. Kitaip tariant, apie visuomenės ir valstybės gyvenimą Lietuvoje žmonės kalba penkiais balsais, penkiomis socialinėmis, bendromis perspektyvomis. Jų suponuojami naratyvai – gana įvairūs: nuo asmens teises ir laisves pabrėžiančių laisvos saviraiškos, pagrindinių teisių garantijų diskursų, tradicines moralines dorybes teigiančios tradicinės moralės perspektyvos, iki globojančios valstybės, tvirtos rankos (bei galimai – stipraus lyderio valdomos gerovės valstybės ir tarptautinių santykių konteksto) perspektyvų. Glaustai nurodant kertines sąvokas ir idėjas - pirmoji šių perspektyvų pasižymi laisvos, visiems lygiai galimos saviraiškos bei ją užtikrinančios valdymo tvarkos deklaravimu ir gynimu, antroji, tvirtos rankos, perspektyva į pirmą vietą iškelia chaotiškos dabartinės situacijos suvaldymo poreikį ir geriausią sprendimą mato galios sutelkime vienos rankos, į antrą ar net trečią planą nustumiant tiek moralinius, tiek ekonominius klausimus, šioje perspektyvoje pragmatiškai ir net nostalgikiškai žvelgiama į sovietmetį ir Rusiją, trečiojoje, tradicinės moralės, perspektyvoje žvelgiant į pasaulį atsispiriami nuo tradicinių dorybių – pagarbos gyvybei, šeimai, religijai, etninio tapatumo, bei nuvertinamas visa tai pamynęs sovietmečio režimas, ketvirtojoje, globojančios valstybės, perspektyvoje pirmiausia akcentuojama stipri gerovės valstybė bei jos pareiga pasirūpinti visais savo gyventojais, taip pat – vėlgi gan ryškūs su pirmąja linija susijęs sovietmečio nuvertinimas, galiausiai penktoji, pagrindinių teisių garantijų, perspektyva atskleidžia dar kitokį požiūrį į valstybės ir visuomenės gyvenimą – čia lygia greta akcentuojamos pagrindinės žmogaus teisės bei stipri, ekonomiką reguliuojanti valstybė, leidžianti tas žmogaus teises užtikrinti.

Tiriant šių bendrų socialinių perspektyvų tarpusavio skirtumus, paaiškėja, jog jose gana prasmingai „sužaidžia“ klasikinė moralinio konservatyvizmo-liberalizmo skirtis (laisvos saviraiškos, tradicinės moralės ir pagrindinių teisių garantijų perspektyvos), mažesniu mastu – ir ekonominė kairės-dešinės (globojančios valstybės ir pagrindinių teisių garantijų perspektyvos, mažesniu mastu – laisvos saviraiškos perspektyva) bei Lietuvoje savo egzistavimą (pirmiausia A. Ramonaitės darbuose) jau pagrindusi komunizmo-

antikomunizmo (tvirtos rankos, tradicinės moralės ir globojančios valstybės perspektyvos, mažesniu mastu – pagrindinių teisių garantijų perspektyva) skirtys. „Ideologinio“ Q rinkinio analizė leidžia pažvelgti, kurios iš šių skirčių kuriais atvejais yra svarbesnės ir kurie konkrečių skirčių aspektai yra kertiniai. Taip pat pastebėtina, jog tarpusavyje išskirtieji faktoriai kaip visumos savo struktūra daugeliu atvejų nėra priešingi (koreliacijos tarp visų faktorių porų – teigiamos), kas leistų kalbėti apie Lietuvoje egzistuojantį pagrindą bendros visuomenės ir valstybės vizijos matymui (tačiau vėlgi, faktorių tarpusavio išskirtinumas leidžia kalbėti apie skirtingiems dalykams teikiamus prioritetus).

Tuo tarpu apžvelgiant sociodemografines įvairių Q rinkinių rūšiuotojų charakteristikas darytina išvada, jog nepaisant keleto akivaizdžių dėsningumų (tarkime, katalikybės praktikavimo ir gan stiprios TS-LKD partinės preferencijos populiariosios konservatyvizmo ideologijos atveju), visuose Q rinkiniuose taikomas schemas, išryškėjančias socialines perspektyvas sunkiai sekasi susieti su sociodemografinėmis charakteristikomis. Tai gali reikšti du dalykus: arba tai, jog tvirtesnes sąsajas brėžti kliudo tyrimo imtis, arba tai, jog rastos schemas gana plačiai paplitusios ir nėra taikomos pagal tam tikras išorines piliečių charakteristikas. Tai galima būtų patikslinti (tik) atlikus kiekybinį tyrimą.

Grįžtant prie klausimo, kiek išskirtosios veikiančiosios „populiarosios visuomenės ideologijos“ atspindi „klasikines“, galima pastebėti, jog visos septynios požiūryje į visuomenės ir valstybės gyvenimo tvarką išryškėjusios logikos turi panašumų su tokiomis „klasikinėmis“ politinėmis ideologijomis kaip, pavyzdžiui, socialiniu liberalizmu (laisvos saviraiškos perspektyva), autoritarizmu (tvirtos rankos diskursas), konservatyvizmu (tradicinės moralės naratyvas), tam tikra socialdemokratine gerovės valstybės versija (globojančios valstybės pasakojimas) ar socializmu (pagrindinių teisių garantijų perspektyva), o dvi individualiosios – atitinkamai su autoritaristine gerovės valstybės versija ar net tarptautinių santykių viena iš doktrinų. Tačiau reiktų atkreipti dėmesį, jog šie prilyginimai gana santykiniai – atskleistosios socialinės perspektyvos, jų svarbiausieji teiginiai ir akcentuojami principai ne visai ir ne visada minėtąsias klasikines doktrinas kopijuoja. Taigi viena vertus, Lietuvos visuomenės mąstyme politiniais klausimais veikia

tam tikrais aspektais modifikuotos (?) tradicinės ideologijos. Kita vertus, rastosios bendros socialinės perspektyvos toli gražu nėra tiesioginiai klasikinių politinių ideologijų atspindžiai, bet išlaiko savo vidinę logiką, nuoseklumus (atitinkamai ir tradicinių įsitikinimų sistemų nuoseklumą jos gali idealiai neatspindėti). Būtent šį išryškėjusių socialinių perspektyvų autentiškumą siekiant pabrėžti joms disertacijoje suteikti autonomiški pavadinimai.

Beje, trečiasis antrojo empirinio tyrimo etapo Q rinkinys apjungia ir savo naratyvais paaiškina schemų pirmaisiais dviem Q rinkiniais – konkrečiais politikos klausimais – pasirinkimų nuoseklumus. Pagrindinės sąvokos, vertybės, ryškėjusios konkrečių „ideologinių“ perspektyvų svarbiausiose dimensijose leidžia gana gerai nuspėti taikomas schemas konkrečiais socioekonominės ir socialinės – moralinės politikos klausimais. Konkrečių klausimų principų lygmens schemas pasirenkamos pagal atitinkamas kertines vertybes bendrajame suvokime kaip turi valstybė ir visuomenė gyventi („ideologinis“ Q rinkinys), tuo tarpu, galima manyti, pagrindinėms kartinėms vertybėms generuojant dviprasmišką situaciją konkrečiu klausimu ar tam tikros politikos srities išvis „nepadengiant“ pritaikoma racionalaus politikos pasekmių efektyvumo vertinimo schema ar ja sustiprinta principinio lygmens logika (beje, tai dar kartą, dar labiau pagrindžia pragmatiškosios racionalaus politikos pasekmių efektyvumo vertinimo schemas kaip substituto principinio lygmens schemoms traktavimą). Tuo tarpu kartu visos šios logikos įrodo, jog, viena, Lietuvos visuomenėje galima rasti nuoseklaus mąstymo politiniais klausimais apraiškų, antra, tos apraiškos gali būti sistemingai paaiškintos.

Visi šie tyrimo rezultatai, apjungti į vieną visumą, leidžia gana gerai paaiškinti, kaip nuostatos politiniais klausimais formuojasi Lietuvoje. Pirmoji Lietuvos visuomenės mąstysenos politiniais klausimais kontūrų linija aiškėja detalai ištyrus gyventojų nuostatas dviem aktualiais, ir tradiciniu požiūriu remiantis, politikos lauką struktūruoti turinčiais klausimais – progresinio pajamų mokesčio tarifo įvedimo ir legalių abortų uždraudimo

Lietuvoje diskusijose. Nesusitelkiant į detales, bet apibendrinant visumą, matyti, jog konkrečiais klausimais situaciją linkstama vertinti ir atitinkamai nuostatas formuoti dviem labai skirtingais būdais: atispiriant nuo idėjų, atitinkamas politikos sritis, subjektyviu požiūriu, turinčių apibrėžti principų, arba nuo pragmatiško, racionalaus politikos pasekmių efektyvumo pasvėrimo ir įvertinimo. Tokios logikos ryškios tiek socioekonominės, tiek socialinės - moralinės politikos sferose ir, tikėtina, dėl savo universalumo gali būti perkeltos ne tik į kitus (nei tirtieji) atitinkamų sričių klausimus, bet ir į kitas politikos sritis. Verta atkreipti dėmesį, jog pragmatiškoji nuostatas konkrečiais politikos klausimais formuojanti struktūra, racionalaus politikos efektyvumo vertinimo schema, empiriškai pasirodė besanti kiek „silpnesnė“: ja remtos nuostatos ne tokios tvirtos kaip susiformuotosios idėjinių schemų pagalba, šios logikos argumentacijos dažniau pasitelkiamos kaip substitutas principinėms schemoms pastarųjų netvirtumo, nevienareikšmiškumo atveju.

Tyrimas taip pat atskleidžia (antroji visuomenės mąstysenos politiniais klausimais kontūrų linija), jog nuostatų konkrečiais politikos klausimais formavime dalyvaujančios kognityvinės schemas (tiek pragmatiškoji, tiek konkrečios principinės) yra pasirenkamos ne atsitiktinai – jų taikymą gana gerai apjungia ir koordinuoja bendra pasaulėžiūra, vienokį ar kitokį valstybės ir visuomenės gyvenimą suponuojanti socialinė perspektyva. Tyrime rastos penkios tokios bendros socialinės perspektyvos, struktūruojančios mąstymą politiniais klausimais Lietuvoje. Sąlyginai jas galima pavadinti laisvos saviraiškos, tvirtos rankos, tradicinės moralės, globojančios valstybės bei pagrindinių teisių garantijų diskursais. Dar dvi perspektyvos, sietinos su stipraus lyderio valdomos gerovės valstybės siekiu bei net visuomenės ir valstybės vidaus reikalams apibrėžti taikoma tarptautinių santykių prizme šiame tyrime išryškėjo kaip individualios – taigi užtikrintesniai jų bendrumo pagrindimui reikalingi papildomi tyrimai. Kiekviena iš penkių bendrų perspektyvų akcentuoja svarbiausias vertybes, principus, kurie iškeliami mąstant politiniame – klausimų apie valstybės bei visuomenės gyvenimą – lauke. Iš tyrimo metu atsiskleidusių susietumų (trijų Q rinkinių analizės) galima daryti išvadą, jog būtent šios principinės bendrųjų socialinių perspektyvų vertybės paaiškina ir gana gerai leidžia nuspėti konkrečios nuostatos formavimo mechanizmą - formuojant nuostatas konkrečiais politikos klausimais

pritaikomas kognityvines schemas. Pažymėtina, jog antrinėse ar tretinėse perspektyvų naratyvų linijose atsiskleidžiančios vertybės, principai tokio aiškaus organizuojančio poveikio jau neturi – svarbiausi yra principai, užkoduoti subjektyviai reikšmingiausiose bendrojo „pasakojimo“ linijose. Taigi svarbiausios bendrų socialinių perspektyvų vertybės atsispindi ir konkrečiais politiniais klausimais pritaikomose principinėse schemose, tuo tarpu tam tikros vertybių kolizijos, nevienareikšmiškumas taikomu klausimu atveria duris racionalaus politikos pasekmių efektyvumo vertinimo schemai.

Atliktas tyrimas pademonstruoja, jog nuosekli politinė mąstysena Lietuvos gyventojams nėra svetima. Nuostatos politiniais klausimais visuomenėje formuojamos ne atsitiktinai, ne akiai kopijuojant žiniasklaidos ar politinio elito transliuojamas žinutes, bet remiantis savomis, internalizuotomis žiūromis į pasaulį ir šias žiūras savo ruožtu apjungiančiomis bendromis socialinėmis logikomis. Didele dalimi tokia mąstysena grįsta nuosekliomis įsitikinimų sistemomis, tačiau šie nuoseklumai – autentiški suvokimo apie visuomenės ir valstybės gyvenimą pasakojimai, kurių nuspėjimas remiantis klasikinėmis politinėmis ideologijomis (ir atitinkamai jomis grįstais metodologiniais instrumentais) – tik apytikslis. Tyrime atsiskleidusios konkrečios visuomenės nuostatos politiniais klausimais organizuojančios struktūros leidžia padaryti naujų įžvalgų tiek Lietuvos, tiek platesniame kontekste.

Pirmiausia, žvelgiant į bendrųjų socialinių perspektyvų, apjungiančių nuostatų formavimąsi konkrečiais klausimais, rinkinį, galima matyti, jog nors ideologinis mąstymas tradicine prasme (pagal klasikinių politinių ideologijų linijas) čia nesuveikia, tam tikros užuominos į modifikuotas politines ideologijas – atsektinos. Rastosios tradicinių ideologijų apibrėžimo lauke Lietuvoje veikiančios „ideologinės“ schemas panašios į socialinį liberalizmą (laisvos saviraiškos perspektyva), autoritarianizmą (tvirtos rankos perspektyva), konservatyvizmą (tradicinės moralės diskursas) ar tam tikras „kairiosios minties“ variacijas (globojančios valstybės ir pagrindinių teisių garantijų perspektyvos). Įdomu, jog trys tyrime geriausiai reprezentuotosios (pirmosios trys išvardintos perspektyvos) tam tikra prasme atitinka ir sociologijos istorijoje išskirtas tris didžiąsias devyniolikto ir dvidešimto amžiaus pradžios ideologines sroves – liberalizmą, radikalizmą ir konservatizmą. Taigi panašu, jog

šios trys Robert A. Nisbet išskirtos ideologinės srovės ne tik formavo Vakarų sociologinę mintį ir tapo „dirva šimtmečio doktrinoms ir sąvokoms“, bet veikia itin plačiai bei universaliai – jų užuominos gali būti empiriškai aptinkamos ir autentiškoje XXI amžiaus Lietuvos visuomenės mąstysenoje politiniais klausimais. Galbūt tai galėtų teigti tam tikrą minimų ideologinių srovių „natūralumą“ žmogaus prigimčiai arba į gilesnius Lietuvos kultūros sluoksnius persismelkusios Vakarų minties poveikį. Taigi nors lietuviškosios visuomenės tradiciniame politinių ideologijų apibrėžimo lauke veikiančios schemas ir nėra tiesioginiai konkrečių politinių doktrinų atspindžiai, į bendriausiais bruožais nubrėžtas ideologines sroves patekti jos gali – tad net klasikine prasme ideologinio lietuvių mąstymo nuoseklumo nederėtų visiškai atmesti, bet, kaip parodė tyrimas, žvelgti konkretesniame, detalesniame (ir galimai „perkonstruotame“) lygmenyje.

Antra, išskirtosios penkios socialinės perspektyvos ne tik paaiškina politinių klausimų apsvarstymo mechanizmą Lietuvoje, atskleidžia pagrindinius valstybės ir visuomenės gyvenimą aiškinančius naratyvus Lietuvoje, bet ir papildo jau egzistuojančią literatūrą politinio lauko struktūravimo klausimu. Pavyzdžiui, tyrimo metu išryškėja ir dar kartą yra patvirtinama Lietuvos visuomenėje veikianti komunizmo – antikomunizmo skirtis. Tačiau atliktas tyrimas apie šią ideologinio konflikto ašį leidžia pasakyti ir šį tą naujo: komunizmo – antikomunizmo dimensija matytina kaip plačiausiai dengianti Lietuvos visuomenę (atsižvelgiant į jos atsispindėjimą visų perspektyvų faktoriuose – ji išties aktualiausia), tačiau – žmonių bendroje pasaulio, valstybės ir visuomenės gyvenimo matymo perspektyvoje ji nėra „pasakojimo apie pasaulį atskaitos taškas“, kertinis, pirminis prioritetas pati savaime, o išplaukia iš bendresnių, pasaulio matymą organizuojančių principų, kurie dažniausiai savo ruožtu atspindi moralines arba ekonomines ideologinio konflikto dimensijas, moralinio konservatyvizmo – liberalizmo ar valstybės reguliavimo – laisvos rinkos ašis. Tuo tarpu kalbant apie Lietuvos visuomenės politines nuostatas struktūruojančias ideologinio konflikto dimensijas, galima būti iškelti klausimą apie dar vienos, nors ir kylančios tik iš vieno naratyvo, tačiau jame labai svarbios, ašies įvedimą, kurioje kaip priešprieša nuomonių daugiabalsiškumui ir (kraštutiniu atveju - ekstremalioms) diskusijoms atsispindėtų galios centralizavimas vieno asmens rankose įvedant tvarką ir šį

nuomonių daugiabalsiškumą suvaldant (panašu, jog moralinio konservatyvizmo-liberalizmo ašis, į ją sudedant tradicinės moralės diskurso naratyvą – pagarbą gyvybei, šeimai, tautai, religijai ir pan. – šio konflikto nelabai atspindi).

Trečia, empiriniai duomenys leidžia bendrais bruožais pastebėti (ir kelti pagrįstas hipotezes, tikrintinas kiekybiniais duomenimis), jog skirtingos kognityvinės schemas taikomos gana universaliai, praktiškai nepriklausomai nuo sociodemografinių ar tam tikrų požiūrį ir elgesį visuomeniniame bei politiniame gyvenime žyminčių jas taikančiųjų charakteristikų: keletas didesnių susietumų – tarp religingumo (aktyvesnio praktikavimo, lankymosi bažnyčioje) ir tradicinės moralės diskurso, visuomeninio aktyvumo ir laisvos saviraiškos perspektyvos, gyvenimo ne didmiesčiuose ir tvirtos rankos bendrosios ideologinės schemas. Tai, viena vertus, sustiprina teorines tyrimo prielaidas (jog gyventojai ne tik universaliai mąsto schemomis, bet gali mąstyti ir *tomis pačiomis* schemomis), Lane‘istinės universalistų stovyklos prieigą, antra vertus, pastebėti keli pasirenkamų schemų – sociodemografinių charakteristikų susietumai atliepia ir ankstesnių empirinių tyrimų rezultatus (pavyzdžiui, jog socio-moralinė ideologinio konflikto dimensija Lietuvoje yra susijusi su religingumu). Tačiau bene svarbiausia, jog kiek leidžia teigti empirika (čia pasiremiamą gausiau reprezentuotomis pirmosiomis trimis socialinėmis perspektyvomis) šis taikymo universalumas taikytinas ir skirtingų partijų rinkėjams (išimtis – nebent tradicinės moralės socialinė perspektyva ir joje aiškiai vyraujantis TS-LKD elektoratas). Taigi atsiremiant nuo rastųjų nuoseklių bendrų Lietuvos visuomenėje socialinių perspektyvų fakto, galima būtų teigti, jog Lietuvos visuomenėje ne tiek „nėra kam atstovauti“ (žiūrėti ir diskusiją monografijoje „Partinės demokratijos pabaiga?...“), kiek politinės partijos nesuranda atstovauti kam – nuosekliau neprisitaiko prie šių visuomenės schemų, visuomenės ir valstybės gyvenimo vertinimo naratyvų ir ne(pa)taiko į reikiamas nišas – savo politinėse programose ir veiksmuose akcentuoja (jei akcentuoja) ne tuos nuostatų rinkinius arba nesugeba jų suprantamai pateikti atitinkamiems rinkėjams.

Ketvirta, kalbant apie Lietuvos viešąją erdvę, tyrimas galėtų duoti atspirtį ir dar vienos krypties interpretacijoms. Nors penkių bendrų socialinių perspektyvų, diskursų tais pačiais naratyvais Lietuvos viešojoje erdvėje plačiai ir nuosekliai niekas nekonstruoja, apie

bendrą sąlygų jų egzistavimui palankumą ar nepalankumą galima kalbėti. Pavyzdžiui, tyrime gana lengvai buvo atrasti trys pagrindiniai, geriausiai reprezentuoti diskursai, analizės metu paaiškinę veik pusę, 48 proc. visos reikšmių sklaidos ir galimai paaiškinantys (nors tyrimo metodas reprezentatyvumo teigti ir neleidžia, tik kelti hipotezę remiantis itin ryškiu pasikartojamumu¹⁸) ir didžiąją dalį Lietuvos visuomenės politinio diskurso - nurodantys pagrindines nuostatas politiniais klausimais organizuojančias įsitikinimų struktūras. Pirmiausia jie remiasi moralinėmis kategorijomis, laisva saviraiška bei tradicinėmis dorybėmis, taip pat – ir tam tikru tvarkos siekiu. Galima manyti, jog visi šiomis kognityvinėmis schemomis besivadovaujantieji kasdieniame gyvenime gali lengvai jomis disponuoti interpretuodami informaciją – schemų inkorporuojami diskursai lengvai koegzistuoja šalia politinio elito ir žiniasklaidos formuojamų, o pirmųjų atstovai iš antrųjų lengvai gauna sau aktualią, reikalingą informaciją, savaip ją susiinterpretuoja ir lengvai gali naudotis savo apsvarstymo mechanizmais formuodami nuostatas. Atitinkamai galima kelti hipotezę, jog menčiau reprezentuotoms bendroms socialinėms perspektyvoms taip universaliai funkcionuoti yra sunkiau. Pažvelgus į šių schemų (globojančios valstybės ir pagrindinių teisių garantijų) turinį, naratyvus, matyti, jog jos abi „tradicinių ideologijų“ lauke galėtų reprezentuoti tam tikras „kairiojo“ diskurso variacijas. Hipotezę, jog šias kognityvines schemas Lietuvoje sudėtingiau taikyti – tai yra, remiantis šiomis kognityvinėmis schemomis Lietuvoje sunkiau priimti informaciją bei apsvarstyti klausimus, dar labiau sutvirtintų ir tai, jog kartais nuo karto pastebima, kad Lietuvos viešajame diskurse galima pasigesti svaraus kairiųjų pažiūrų atstovavimo. Žengiant dar toliau, būtų galima spekuliuoti, jog tokios tradicinio „kairiojo“ diskurso savybės, kartu su apskritai gana „kairuolišku“ polinkiu visose bendrose socialinėse perspektyvose (tradicinių ideologijų kontekste derėtų pastebėti ir tai, jog visos penkios rastosios ideologinės perspektyvos atskiestos tam tikru „kairuoliškumu“ tradicinės ekonominės kairės-dešinės prasme – valstybė turi pasirūpinti savo gyventojais, užtikrindama pakankamą paramą, kai to reikia, tiesa, pakankamos paramos samprata jau gerokai skiriasi) žymi Lietuvos pokomunistinį kontekstą: viena vertus, ir atsižvelgiant į istorinį kontekstą, socialdemokratinė valstybės

¹⁸ Atlikti kartotiniai tyrimai padeda išskirti labai panašias struktūras.

„parama“ visų priimama kaip norma (net neįdarbinant valstybės reguliavimo – laisvos rinkos antitezių, o tai vėlgi sietūsi ir su ankstesniais tyrimais), antra vertus, „kairieji“ diskursai nuosekliai nėra artikuliuojami viešojoje erdvėje (vėlgi – galimai dėl istorinio konteksto ir nepageidaujamų aliuzijų į „sovietinį socializmą“) ir atitinkamai šiomis schemomis disponuojantys gyventojai sunkiau gali jas pritaikyti (tiesiai į šias kognityvines schemas orientuotos informacijos mažai).

Penkta, ką tik padarius aliuziją į istorinę praeitį, tyrimo rezultatų interpretacija ir implikacijos aptartinos ir tarptautiniu lygmeniu – kiek tai įmanoma, su deramu metodologiniu atsargumu, apžvelgiant ir ieškant visuomenės nuostatas politiniais klausimais struktūruojančių, formuojančių sistemų panašumų ir skirtumų su kitomis pokomunistinėmis šalimis bei Vakarų visuomenėmis. Pirmiausia, reiktų pastebėti, jog kitose šalyse atlikti tyrimai rodo, jog ir šiame tyrime kaip nuostatas organizuojančiosios išryškėjusios kognityvinės įsitikinimų sistemų tipo schemas užima vieną svarbiausių vietų bendrame kognityvinių schemų arsenale – pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose jos laikomos vienomis „turingiausių“, plačiausiai paplitusių ir gerai paaškinančių rinkimų pasirinkimus euristikų¹⁹. Tuo tarpu pradėdant lyginti konkrečius rastuosius organizuojančių struktūrų rinkinius (daugiau mažiau kylančius iš pačių gyventojų, o ne „primetamus“ tyrėjų matuojamų ideologinių vienokių ar kitokių kairės-dešinės skalių), galima pradėti nuo tų pačių Jungtinių Amerikos valstijų ir, kaip teigiama, jų gyventojų nuostatas geriausiai struktūruojančių kertinių idėjų. Stanley Feldman, besiremdamas ir ankstesniais autoriais, išskiria tris tokias JAV kultūros principines vertybes, kertinius įsitikinimus – tikėtiną galimybių lygybę (pirmiausia – „politine“ prasme), paramą ekonominiam individualizmui ir paramą laisvai rinkai²⁰. Jo empirinė analizė parodo, jog geriausiai iš šių trijų įvairias amerikiečių preferencijas politiniais klausimais apibrėžia pirmoji – galimybių („politinių“) lygybės idėja. Prie labai panašių išvadų prieinama ir kitokio tipo tyrimais – Jennifer L. Hochschild, savo kokybiniais interviu paremtoje studijoje atskleidžia, jog amerikiečiams

¹⁹ Lau, Richard R., David P. Redlawsk, *How Voters Decide: Information Processing during Election Campaigns*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 232.

²⁰ Feldman, Stanley, „Structure and Consistency in Public Opinion: The Role of Core Beliefs and Values“. *American Journal of Political Science*, 1988, 36, 416-440.

būdinga pritari socialiniam egalitarizmui, bet priešintis – ekonominiam egalitarizmui²¹. Įdomu, jog į labai panašų naratyvą (visiems lygias saviraiškos galimybes, tačiau, kaip jau minėta, pernelyg neneigiant valstybės kišimosi poreikio) referuoja Lietuvoje rastoji laisvos saviraiškos ideologinė schema. Peržvelgiant ir kitų detaliau JAV mintį atskleidusių tyrimų rezultatus ši sąsaja dar labiau pasitvirtina: pavyzdžiui, iš John A. Fleischman klasterinės analizės metu išskirtų šešių klasterių keletas pakankamai gerai atliepia lietuviškąją laisvos saviraiškos diskursą, o likę aiškiai atsiskleidusių savo atitikmenų Lietuvoje neranda²². Tiesa, griežtai žiūrint į duomenis ir kritiškai įvertinus autoriaus suteiktuosius klasterių pavadinimus, panašumas gali būti nubrėžtas ir su lietuviškąja pagrindinių teisių garantijų perspektyva – J. A. Fleishman taikyti kiekybiniai metodai neleidžia atsekti akcentų – nėra aišku, kas šių klasterių naratyvuose yra pirmesnė – ekonomika ar moralė (o būtent šis akcentas, išėities taškas ir skirtų lietuviškąsias laisvos saviraiškos ir pagrindinių teisių garantijų perspektyvas). Lyginant su „amerikietiškuoju“ rinkiniu, galima pastebėti, jog kaip ir aptarta ankstesniame pastebėjime, lietuviškasis diskursas išties „truktelėtas į kairę“ ekonominėje ideologinio konflikto kairės – dešinės dimensijoje, o šių dviejų valstybių visuomenių nuostatų struktūras geriausiai jungia Amerikos visuomenėje vyraujančias idėjas atspindintis lietuviškasis laisvos saviraiškos diskursas.

Europietišrame kontekste (remiantis, pavyzdžiui, Stefan Kumlin tirtomis Švedijos visuomenės ideologinėmis schemomis), kitaip nei lyginant su JAV diskursu, sąlyginius savo atitikmenis randa globojančios valstybės bei lietuviškoji tradicinės moralės schemos. Tiesa, čia atsiskleidžia ir tai, jog tradicinės moralės perspektyva geriausiai savo atitikmenis randa būdama sulydyta su tvirtos rankos diskursu. Visgi tokio tradicinės moralės ir tvirtos rankos perspektyvų lydinio atskirtumą ir savarankiškumą Lietuvoje, kuriam atitikmenų nepavyksta rasti Vakarų (JAV ir Šiaurės Europos) visuomenėse, galima rasti ryčiau – lietuviškasis tvirtos rankos diskursas, jo naratyvas ne tik sulygintinas, bet vos ne idealiai atspindimas Rusijos visuomenės nuostatų tyrimuose. Pavyzdžiui, Ellen Carnaghan giluminių interviu

²¹ Jennifer L. Hochschild, *What's Fair: American Beliefs about Distributive Justice*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1982, 82.

²² Fleishman, John A., „Types of Political Attitude Structure: Results of a Cluster Analysis“. *Public Opinion Quarterly*, 1986, 50, 376.

Rusijoje metu rekonstravo visuomenės naratyvą, kuris gerai (su labai menkomis išimtimis) atspindi Lietuvoje aptiktą tvirtos rankos diskursą.

Taigi, kaip matyti, į tarptautinę dimensiją perkelti tyrimo rezultatai – Lietuvoje veikiantis ideologinių schemų rinkinys – brėžia lietuviškojo visuomenės politinio diskurso formavimo panašumą tiek į Vakarus (pirmiausia – per „amerikietiška“ laisvos saviraiškos diskursą, taip pat – per „europietiškus“ gerovės valstybės, tradicinės moralės pasakojimus), tiek į Rytus (pirmiausia - per tvirtos rankos prioriteto perspektyvą). Atrodo, jog „Dvieju Lietuvų“ bei „Kultūrinės kryžkelės tarp Rytų ir Vakarų“ tezės šiuo atžvilgiu įgauna papildomas prasmes.

Šeštas tyrimo rezultatų implikuojamas pastebėjimas sietinas su empiriškai įrodyta pragmatinio – principinio mąstymo skirtimi. Šios skirties egzistavimas teoriniame lygmenyje lyg ir numanomas (pavyzdžiui, Lietuvoje užuominų į tokią skirtį galima rasti, pavyzdžiui, Alvydo Jokubaičio, Nidos Vasiliauskaitės tekstuose), tačiau empiriškai nuoseklių pagrindimų - trūksta. Atitinkamai ir tyrimo metu išryškėjusios tendencijos (silpnesnės nuostatos formuojamos taikant pragmatinę racionalaus politikos pasekmių efektyvumo vertinimo schemą, šios schemos savotiškas substitutiškumas) galbūt leistų atitinkamai plėsti ir detaliau grįsti teorines diskusijas. Pavyzdžiui, pasiremiant tais atsiskleidusiais atvejais, kai mąstymą politikos klausimu organizuojančiu mechanizmu tampa ne subjektyviai svarbi siektina principinė vertybė, bet paprastas techninis atitikimas – pasvėrimas tarp deklaruojamo tikslo ir tikėtinų pasekmių, galima žvelgti toliau ir klausti, ar toks mąstymas (pragmatiškosiomis, racionalaus politikos pasekmių efektyvumo vertinimo schemomis) nekloja pamatų tam tikrai „ekspertų visuomenei“ – pasitikėjimui politiniame gyvenime ir mąstyme „ekspertinėmis“ žiniomis ir nuomonėmis, nustumiant vertybes į politinio mąstymo pakraštį ir pirmiausia siekiant informacijos, leidžiančios atlikti tam tikrą „kaštų-naudos“ analizę. Susikoncentravimas į tokius techninius klausimus (ir ypač neturint galimybės gerai išmanyti įvairias politikos sritis pačiam) suponuoja norimą-nenorimą priklausomybę nuo įvairių viešojoje erdvėje prieinamų įtikinamai pateiktų (subjektyviu požiūriu – patikimų) „ekspertizių“ elementų. O, pavyzdžiui, rinkimuose – atitinkamą orientaciją į politines jėgas, kurios subjektyviu supratimu profesionaliausiai,

kompetentingiausiai gebėtų spręsti politikos klausimus, neakcentuojant atstovavimo idėjoms, vertybinių tikslų siekimo.

Tokios būtų pagrindinės tyrimo galimai užduodamų diskusijų kryptys. Nors atliktas tyrimas nėra reprezentatyvus griežtąja prasme (patikimai nenurodo rastų kognityvinių schemų pasiskirstymo visuomenėje, o jų taikytojų sociodemografinės charakteristikos leidžia apibrėžti tik kaip hipotezes), jo eksploratyvumas (atskleidžiami ir pagrindžiami visuomenėje egzistuojantys bendri nuoseklumai įsitikinimų lygmenyje bei nuostatos formuojančios latentinės struktūros) suteikia pakankamai naudos tiek teoriniam (Lietuvos politinį lauką struktūruojančios skirtys ir jų savybės, pragmatinio ir principinio mąstymo skirtis, *etc.*), tiek praktiniam (visuomenėje besidalinami „veikiantys“ bendri ideologiniai bei dviem konkrečiais politikos klausimais taikomi nuoseklūs inter-subjektyvumai, jų kertiniai bruožai ir charakteristikos, leidžiančios juos apčiuopti ir kituose, pavyzdžiui, kiekybiniuose tyrimuose ir kita) akademiniam diskursams bei taikomajai politikai (empiriniai rezultatai nurodo bendras struktūras, kuriose priimama ir apsvaistoma informacija – kitaip tariant, nurodomos galimai veiksmingo, nesusikalbėjimą mažinančio politinio dialogo linijos, nubrėžiami tam tikri komunikacijos taikiniai, nors „pelningiausias“ jų ir nenurodomi – viena vertus, dėl taikytos metodologijos, antra vertus, etiškai). Kartu tai, kas dėl darbo ribų čia nebebuvo duotojoje temoje tirta, tampa galimomis ateities tyrimų kryptimis: pavyzdžiui, mąstymo politiniais klausimais priklausomybė nuo asmeninių charakteristikų, suponuojama politinė elgsena ir panašiai, galų gale – kiekybinis atskirų išskirtųjų kognityvinių schemų paplitimas, panašumas arba skirtumai skirtingose visuomenės grupėse.

FORMATION OF THE ATTITUDES TOWARDS POLITICAL ISSUES IN POST-COMMUNIST COUNTRY: CASE STUDY OF LITHUANIA

Summary of doctoral dissertation

RESEARCH PROBLEM AND RELEVANCE

The core principle of representative democracy is with little doubt the necessity to ensure the correspondence between citizen wishes or attitudes and the public policy which is implemented by elected representatives. This is where the ideal of representative democracy, i.e. the concurrence of public policy with civic will, derives from²³. In order to be elected and to preserve popularity politicians try to take the public opinion into account and to adjust to changes in societal attitudes. But how do those civic attitudes which directly or indirectly determine the whole life of a democratic country develop? What exactly causes people to relate to certain political issues, what determines what kind of policies they support or oppose?

As early as the middle of the 20th century, research of societal attitudes detected the problem of so called *non-attitudes* phenomena: citizens' political attitudes were found to be non-existent and instable²⁴. According to researchers, one cannot expect that citizens will have solid pre-existing attitudes regarding all daily political issues – there is simply not enough time and information for that. However, it has been observed that when asked a question a person nonetheless is able to quickly formulate and express their opinion and to decide which policy they support or which they oppose²⁵. A plausible explanation for such a phenomenon is based on an idea that immigrated from the field of psychology and in time succeeded to gain ground in sociology and political science. The logic behind it is the following: when people do not have a pre-existing opinion regarding a specific issue they

²³ Jacques Thomassen, *Empirical Research into Political Representation: Failing Democracy of Failing Models?* In Warren Miller, Kent Jennings and Thomas Mann (ed.), *Election at Home and Abroad*, Michigan : University of Michigan Press, 1994.

²⁴ Philip Converse, „The Nature of Belief Systems in Mass Publics“. In David Apter (ed.) *Ideology and Discontent*, 1964.

²⁵ Stefan Kumlin, „Ideology-driven opinion formation in Europe: The case of attitudes towards the third sector in Sweden“. *European Journal of Political Research*. 2001, 39, 487.

enable certain cognitive schemas (structures or relevant sets of knowledge²⁶) that allow them to construct attitudes towards specific issues. The essence of this mechanism lies in the way the question is being interpreted relying on a previously obtained and subjectively the most suitable schema which allows one to fill the void and to form an attitude. But the question then rises what kind of schemas is applied, what kind of specific features exactly do these structures or sets of knowledge entail?

The issue still remains relevant although it has already been paid great attention by political scientists studying the development of political attitudes for a long time now. The discussion that rose in the middle of the 20th century is still alive and there are still new arguments being brought to daylight. It is widely agreed that the formation of political attitudes in Western societies are best explained by political ideology and ideological schemas: the formation of citizens' attitudes towards specific political issues primarily depends on the application of ideological schemas. It has been shown that in countries with stable party systems where the citizens' perception of ideological conflicts is clear and solid this impact of ideologies on attitude formation is extremely strong²⁷. Thus, there is more clarity in the field of researching and understanding the political attitudes formation in Western democracies where political ideologies can be perceived as effective instruments of communication among citizens and their representatives, i.e. the political elite. But how about post-communist societies which lack stability in both party system²⁸ and ideological preferences (which is reflected in high electoral volatility²⁹, in sharp contrast with Western democracies where partisan identification and affiliation with parties on both the general

²⁶ A cognitive schema is to be understood within the limits of its broadest definition by J. H. Kuklinski, R. C. Luskin ir J. Bolland: James H. Kuklinski, Robert C. Luskin, John Bolland, „Where is the Schema? Going Beyond the „S“ Word in Political Psychology“ *The American Political Science Review*, 1991, 85 (4), 85.

²⁷ Kumlin, p. 509.

²⁸ Sarah Birch, „Electoral Systems and Party System Stability in Post-Communist Europe“. *American Political Science Association* meeting, San Francisco, 2001 08 90 – 09 02. <<http://www2.essex.ac.uk/elect/database/papers/SBvolatility.pdf>>, 2011 03 02.

²⁹ For example, Brad Epperly, „Institutions and Legacies: Electoral Volatility in the Post-Communist World“. Paper presented in the MPSA Annual National Conference, Chicago, IL, 2008 04 03, <http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/6/8/1/2/p268123_index.html>, 2009 10 10 .

and individual level are the strongest and least likely to change factors³⁰)? How about those societies where the ideological thinking of citizens based on left-right dimension, as in the case of Lithuania without even including attitudes of the political elite (it has been observed that political parties in Lithuania do not tend to rely on ideology in their activities)³¹ is virtually not expressed³²?

All of these features suggest that the explanatory power of ideological schemas for post-communist societies, if at all existing, is substantially smaller. But if that is the case, it remains unclear on what consistent, coherent systems do citizens of post-communist states base their political thinking. The importance of this issue is exposed when considering the meaningful and effective daily communication between the political elite and the rest of the society – if the dialogue, considering unfavorable environment, is not based on traditional ideologies, then the alternative logics operating in society must be found in order to detect and name with their help meaningful ways of talking and inter-understanding in the political field. The question is, therefore, the following: what kind of schemas, how and under what influences do develop attitudes towards political issues in post-communist societies? A detailed study of Lithuania as typical and even extreme case³³ may provide an answer to the mystery.

AIM AND TASKS

The aim of the dissertation is to find out by using the case of Lithuania how attitudes towards political issues are formed in a post-communist country where there is no apparent environment suitable for the usage of ideological schemas of thinking.

³⁰ Russell J. Dalton, *Citizen politics in Western democracies : public opinion and political parties in the United States, Great Britain, West Germany, and France*, Chatham: Chatham House Publ., 1988, p. 184; Ainė Ramonaitė, Rūta Žiliukaitė, “Explaining partisan loyalties in Lithuania”. *Lithuanian political science yearbook 2009*, 2008, p. 11-31.

³¹ Eglė Butkevičienė, Eglė Vaidelytė, Giedrius Žvaliauskas, „Ideologija ir partinė veikla: Lietuvos partijų lyderių požiūris“. *Politologija*, 2 (54), 2009, 34.

³² Eglė Butkevičienė, Eglė Vaidelytė, Giedrius Žvaliauskas, „Ideologija ir partinė veikla: Lietuvos partijų lyderių požiūris“. *Politologija*, 2 (54), 2009, 34.

³³ Electoral volatility in Lithuania is the greatest in the region and its party system is one of the most unstable. According to data collected by Birch (*op.cit.*) and Epperly (*op.cit.*).

Tasks:

- To provide a critical review of the literature; to distinguish between trends in research of the development of political attitudes in the Western democracies and to highlight main achievements of these researches; to present cognitive schema theories and introduce the adjusted, arranged approach into the scope of this study.
- To apply theoretical approach to the empirical study; to construct a research instrument for exploring the formation of attitudes towards political issues in a post-communist country.
- To find out mechanisms which determine the development of political attitudes in a post-communist state by conducting the first step of the study, i.e. performing qualitative semi-structured interviews and by analyzing the results, i.e. filtering out cognitive schemas used by citizens in developing political attitudes.
- To construct a research instrument based on findings of the first step of the study for the second round which would allow reviewing, elaborating and specifying the results of the first step, i.e. attitudes towards political issues forming schemas, and also finding non-presupposed structures in the field of the definition of ideologies, where the elements denoting traditional ideologies compounds „operating subjectivities“, as well as verifying a connection between them and cognitive schemas in relation to certain political issues.
- To perform a Q-sort study, to analyze its findings and to establish internal structures, narratives and inter-relations of the cognitive schemas, find out what cognitive schemas are characteristic to which people and if they depend on some socio-demographic or personal characteristics.
- To put the findings of the study into broader theoretical and empirical context after exploring the mechanism of political attitude formation in Lithuania as a post-communist country by identifying cognitive schemas operating in the formation of attitudes towards political issues, establishing their relations and their relative strength as well as describing types of people using them in order to reveal more specifically the nature of these cognitive schemas.

SCIENTIFIC NOVELTY

The scientific novelty of the dissertation is based primarily on the disclosure and systematization of latent structures that form citizens' attitudes towards political issues in Lithuania as a post-communist state. Although there has been fair interest in citizens' political attitudes, their systems and socio-demographic, environmental factors influencing them as well as correlation with political behavior in Lithuania but there is barely any empirical research similar to this defining mechanisms of thought that determine the development of political attitudes as the object of the study. Most closely related to the topic are studies of political attitudes and their systems (primarily ones ideological in the "classical" framework) summarized in *The End of Party Democracy? Political Representation and Ideologies*³⁴ by Ainė Ramonaitė, Alvydas Jokubaitis, Jūratė Kavaliauskaitė, Vaidas Morkevičius, Inga Vinogradnaitė and Rūta Žiliukaitė. Being mainly based on quantitative methods these studies provide a good starting point where one can begin deconstructing political thinking in the Lithuanian society.

This dissertation supplements the above-mentioned research. First of all, by applying the relatively new (in the context of Lithuanian research) approach on the cognitive schema theory and the Q-sort method, the object of the dissertation is explored to the maximum, e.g. it is not the extent of *ex ante* (pre-defined) structures or the compliance with pre-defined models that are being explored but, in fact, with the help of qualitative methods these are real and actually in society operating structures of attitude formation as well as their very own narratives that are being captured and systematized in this study. This feature of the study allows one to look at the „poorly consistent ideological thinking“-assertion (especially in the left-right dimension) from a new angle: it shows that when one does not limit their selves with assumed relations suggested by the classical ideologies there is actually a chance of finding *other* operating ideologies in the society (structures of consistent, coherent shared thinking concerning the common social and state life) – a coherent, consistent civic political thinking.

³⁴ Ainė Ramonaitė (ed.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus aureus, 2009.

The study introduces new insight on the national as well as on a more general regional and global level not only with regard to determining specific latent structures, cognitive schemas and their characteristics that influence the development of political attitudes in Lithuania but also by defining their regional exceptionality and adding value to the existing research in terms of the structuring of the political field and the societal reflection on the daily political discourse.

RESEARCH METHOD

The research lies on the main assumption of schema theories: the formation of citizens' political attitudes relies on the certain cognitive mechanisms they use, so called schemas. And the best strategy to find out what kind of schemas exactly are used in the formation of the political attitudes in Lithuania is by employing qualitative methods (because of their nature allowing to discover new schemas, structures which are not presupposed and to generate rich and extensive knowledge about the attitude formation processes). Hence the topic is approached by embracing qualitative methodology, adapting main principles of the schema theories to the construction of research instrument.

In the first stage of the research, semi-structured interviews on two specific political questions were carried out in order to attain as explorative results as possible. All the cognitive schemas informants employed in the process of their attitude formation were registered. The basic methodological assumption made here is that the verbal protocols does reflect the thinking, i.e., attitude formation process and allow to track down the cognitive structure applied. Therefore, close attention was paid to the deliberation of information – core concepts, categories used, connections between them and vocabulary. Some elements of experimentation, such as comparative strength of the logic employed challenging counter-questioning, were applied. Notice should be given to the fact that in the first stage of the research, there was no certain type of schemas or no certain abstraction level which became the focus of the research. Attention was given to track down all the possible logics that did intervene in the attitude formation process. However, it is admitted that the chosen research method could restrict (though not prevent) the discovery of the schemas at the

lowest levels of abstraction (personality or self-interest schemas for example) because of the request to “think aloud” and the widely internalized social norms causing reluctance to expose oneself as a selfish man. Consequently, the decision was made in the further stages of research to delimit from the schemas based on personality traits, self-interest and emotions and to focus attention to the unfolding schemas of other types, primarily belief system-based schemas.

Sixteen³⁵ semi-structured interviews were carried out on December 2010. Intentional non-probability sampling was applied in order to cover as various attitudes and opinions representing informants as possible. Two questions were chosen to display political attitudes forming structures: one asking to build on one’s position on introduction of progressive income-tax rate in Lithuania, the other – on abortion prohibition. Such selection of questions is based on two grounds. On one hand, the importance of these questions is eminent: agreement or disagreement with state’s certain tax policy traditionally is considered to be indicating different political ideologies (so tribute is paid to them here as well) and the position on the abortion prohibition is, referring to the research findings made in the USA, one of the most important factors in predicting electoral preferences and candidate selection – even making a reservation on the same importance of the issue in forecasting the candidate selection in Lithuania, this issue should be touched and the question should be posed as still one of the best possibilities to delineate and structure various positions in the field of Lithuanian political discussions. On the other hand, these two questions are suitable for this research because of the different cornerstone areas of politics they represent: one of the economic and the other of the moral realm. It is likely, they could provoke the exposure of rather different schemas and in doing so to extend the variation of the schemas traced.

After discovering main operating cognitive schemas in two political areas in the first stage of the research, the second stage concentrates on appliance of Q-sort methodology in order to fortify these results with some quantified strategies. In the second stage, schemas found in the first stage of the research are dismantled and elaborated, commonalities, shared

³⁵ Note: theoretical saturation was attained.

core concepts and ideas, their inter-relations are examined, narratives are systematically retraced and eventually the risk of the researcher subjectivity, which is frequently imposed on the qualitative research, is diminished. In this stage of the research, informants are questioned using three different Q sets. The first two are dedicated to the same specific socioeconomic and moral questions, the third one reveals informant's outlook of the general order of society's and state's life one prefers. In other words, the third Q set allows identifying the interviewee's position in the field of traditional ideologies. Hence this third Q set is included in the research, on one hand, as a measure of controlling cognitive schemas coherent in the traditional ideologies frame, and on the other hand, as an opportunity to test the relationship between schemas used in respective fields of socioeconomic and moral issues of politics (first two Q sets) as well as schemas discovered as shared inter-subjective ideologies encompassing elements of traditional ideological sets (reasserted "traditional political" ideologies or some operating mixtures of them). In the first two cases (Q sets) the sets of the statements are designed using the material collected during the first stage of the research, supplementing it by statements extracted from the internet comments. In the case of the third Q set, the statements after careful revision are adapted from the questionnaires of various other ideology-focused researches. Nineteen main interviews (all three Q sets) and additional eleven interviews (third Q set) were carried out in April-March and in November–December of 2012³⁶.

The analysis of data from all three attitudes of various nature incorporating Q sets ultimately allows extending the findings of research from the exploration of attitudes formation mechanism in two separate political fields to the discovery and explanation of more general mechanism of attitudes formation in the Lithuanian society. The selection of methods discussed does not guarantee strict representativeness (i.e. distribution in society) of the specific cognitive schemas discovered. Nevertheless, this selection allows attaining the best results in searching for and discovering structures accountable for the formation of

³⁶ The number of interviews is determined by the Q methodology. Given the nature of the method, wherecases are statements (not people, as in standard factor analysis), and the variables are people (not questions, as in standard factor analysis), it is advised by statisticians always to have less interviewees than statements in sorting Q set. In this research there are 30 statements in the first two Q sets and 50 statements in the third Q set.

attitudes on political issues and in doing so simultaneously laying down the grounds for the future researches, which could already incorporate the aspect of representativeness

MAIN FINDINGS AND CONCLUSIONS

In the first part of the dissertation, four main assumptions, based on the approach of cognitive schema theories, are stated and justified as the theoretical basis of the dissertation. It is being stated that after conceptions had been clarified and main theoretical assumptions had been justified, cognitive schema approach is being verified as giving proper and useful theoretical framework to investigate society's political thinking and suggesting new and perspective sight to the mechanism of attitudes formation towards political questions in Lithuania. Attention is being drawn to several aspects. First, while highlighting main cognitive schema's features, universality of its application could be pointed out: schemas are being used in the process of thinking by almost every single person, independently of their education level, interest in politics and other factors (however, these factors could make influence on the completeness and well-development of the schemas, in other words, its inner structure and wideness of its appliance, as well as, possibly, certain schemas themselves.) Second, certain cognitive schema is acquired in the process of early personality formation and does not change or change only minimally in the course of time (in order to be rejected, certain schema need to be negated strongly, constantly and by a trusted source, however, it is thought, that even long-term disappointment in its practical appliance causes only modification of the cognitive schema instead of its complete rejection). Finally, it is being admitted that every person can have more than one (however, not more than a few) cognitive schema, which could be applied in a certain situation, and they are being applied based on particular factors: for example, probability of a certain schema from an attainable set to be activated depends not only on its appropriateness but also on individual's subjective veridicality of it, recent usage and so on (priming, salience effects also take place here). At this point, environment's influence is being recognized (as a possibility to highlight, concentrate on one of the available schemas), however, it only gives more comprehensiveness and consistency to the concept of cognitive schemas and the whole

theory, and furthermore, it actualizes researches because which arguments could be used while meaningfully communicating public messages mainly depends on schemas available in a certain society. Clarified and arranged approach of schema theories is being further applied to construct empirical research instrument and interpret results.

In the first stage of the research, data of semi-structured interviews, in which informants had been asked to justify their positions towards progressive taxes and abortion prohibition, was being analyzed. Eight schemas (four for every question), which guided the formation of the positions and attitudes towards mentioned questions, were found. In the first case, these are schemas of social solidarity, pragmatic and rational evaluation of policy outcomes' efficiency, fairness of achievements (or "meritocratic" justice) and equality-based justice. In the second case, the same schema of rational evaluation of policy outcomes' efficiency is found, as well as schemas of individualism, religious (catholic) worldview and the humanism schema. Interestingly, two "super-schemas" were also found among these eight schemas. From empirics, it is clear that both economic and moral political areas can be thought of in the same categories: it appears, part of Lithuanians tend to think about progressive taxes and abortion prohibition in the same categories of pragmatic evaluation of political efficacy. Criteria, however, are different, as are different the final approvals/disapprovals of a certain policy. Finally, even evaluating one area through the prism of pragmatic evaluation of policy outcomes' efficiency, does not presuppose the same evaluation of another area. Although basically, as it becomes clear from this part of research, such pragmatic way of shaping political attitudes takes equivalent position next to the tradition-presupposed and in the literature mostly highlighted, principal and virtue-based path.

In the second stage of the research, three different Q sets were designed: two for particular policy issues and one broader for tapping (formation of) general priorities in the field of society and state life. The question of socioeconomic politics (introducing progressive citizens' income tax rate) was analyzed first. All cognitive schemas from the first research stage were also found in this stage, except of the equality-based justice schema. Social solidarity, achievement-fairness and rational evaluation of policy outcomes'

efficiency schemas were found. Social solidarity and achievement-fairness schemas proved to be bipolar, which means they are reflections of each other, whereas rational evaluation of policy outcomes' efficiency schema is orthogonal to both of them. What is even more important, analyzing the extracted factors, it is clear that the rational evaluation of policy outcomes' efficiency schema could be regarded as a schema, which is being used when one initially or repeatedly fails to generate a firm position on a certain question, when opposite values are appealed and it is particularly hard to make a decision. That is to say, this schema is being applied when there is a lack of one strong dominating and developed-enough virtue-based schema.

When trying to make broader explorations about attitude formation on social-moral policy issue (abortion prohibition in Lithuania) and specify shared social perspectives, Q-sort research verified the appliance of schemas found in the first research stage and widened conclusions about their structural texture and inter-connections. After statistical analysis of Q sets, three factors were revealed but all four before-found schemas showed up in them. One of the factors quite clearly uncovered the logic of rational evaluation of the policy outcomes' efficiency, which is also supported with a few admixed elements of individualism perspective. Thus the pragmatic schema sustains its inner-logic (even in negations), but on the other hand, insertions of other perspectives (individualism as a separate schema is also exposed in a separate factor) demonstrate that these two schemas, in the given context, could co-exist quite well. The individualism schema itself, contrary to the pragmatic schema of rational evaluation of the policy outcomes' efficiency, operates already in the virtue-based, principal level of beliefs and incorporates in itself quite clear mechanism of virtue-based humanistic/religious beliefs negation (as much as it is related to the latter's ignorance of situational conditionality in considering the situation). Considering produced attitudes, contradicting to both of these schemas is the bipolar humanism - anti-individualism schema. However, it is orthogonal to the first schema – rational evaluation of the policy outcomes' efficiency and directly opposite to the second schema – individualism worldview. Here a note is needed to define the place of religious/catholic schema and to better explain the "mirror" character of individualism and humanism schemas. Already in

the first stage of the research it was argued that humanism and religious/catholic worldview schemas could be merged. Data of Q sort research additionally supports this argument. On one hand, religious/catholic worldview schema was not singled out in the second stage of the research as dominant and developed enough. On the other hand, what is even more important, inside factors statements assigned to the religious/catholic worldview perspective (first of all, those referring not to the authority of the Catholic Church, but to the internalized norms) “stick” to the blocks of statements that specify the humanism perspective. Based on that, the religious/catholic perspective is integrated, as a supplementary one, under the common “umbrella” of the humanism schema. Merged like that, the bipolar “mirror” of the individualism and humanism schemas, instead of being a little crooked, becomes much more even.

Finally, after analyzing the results of the third, “ideological” Q set, the reflections of fundamental ideas of political science classical theories and their compounds were found as operating ideologies in the society. Research reveals seven distinct perspectives, five of which could be regarded as socially shared. In other words, people are thinking and talking about the common life of state and society in Lithuania in five voices, five shared social perspectives. The certain narratives they suppose are quite diverse, ranging from the discourses of free self-expression and basic rights’ assurance, which do highlight the personal freedoms, the traditional values affirming discourse of traditional morality, to the discourses of patronizing state, strong leader (and possibly – the welfare state guided by a strong leader and the concerns of international relations discourses). When indicating prime conceptions and ideas of these perspectives, the following brief notes could be stated. The first perspective, conditionally named free self-expression discourse, centres on the extensive advocacy of free, equally for everybody accessible self-expression idea and strong opposition to any restrictions of personal freedom and choice. Though economical issues do not play the key role in this perspective, along with the ideas of free market competition, the priority lies on some “minimum” of care, which state ought to ensure for its population. The second perspective is based on the perception of current situation in state and society as chaotic, flawed and reveals longing for the „order“, which mainly means high priority given

for one strong leader. In this shared social perspective, moral and economic issues are (at best) of secondary importance while Soviet times and current Russia is seen positively through pragmatic and even nostalgic prism. The third perspective, which could be called the traditional morality discourse, cherishes the so-called traditional values such as respect to life, family, religion, ethnic identity and condemns the Soviet regime in which these values were being suppressed. In the perspective of patronizing state, the fourth one, first of all strong social welfare state is being emphasized and the obligation of such state to take extensive care of every citizen is seen as a matter-of-course. The soviet times are depreciated here also, but (and this is divergent from other perspectives) primarily along the first line of the narrative – because of the failure to take care and to provide for everyone. And finally the fifth perspective, the basic rights' assurance, reveals one more different worldview where basic human rights and strong, state-controlled economy, which enables to ensure these rights, are being emphasized evenly.

Finally, after analyzing the results of the third, “ideological” Q set, the reflections of fundamental ideas of political science classical theories and their compounds were found as operating ideologies in the society. Research reveals seven distinct perspectives, five of which could be regarded as socially shared. In other words, people are thinking and talking about the common life of state and society in Lithuania in five voices, five shared social perspectives. The certain narratives they suppose are quite diverse, ranging from the discourses of free self-expression and basic rights' assurance, which do highlight the personal freedoms, the traditional values affirming discourse of traditional morality, to the discourses of patronizing state, strong leader (and possibly – the welfare state guided by a strong leader and the concerns of international relations discourses). When indicating prime conceptions and ideas of these perspectives, the following brief notes could be stated. The first perspective, conditionally named free self-expression discourse, centres on the extensive advocacy of free, equally for everybody accessible self-expression idea and strong opposition to any restrictions of personal freedom and choice. Though economical issues do not play the key role in this perspective, along with the ideas of free market competition, the priority lies on some “minimum” of care, which state ought to ensure for its population. The

second perspective is based on the perception of current situation in state and society as chaotic, flawed and reveals longing for the „order“, which mainly means high priority given for one strong leader. In this shared social perspective, moral and economic issues are (at best) of secondary importance while Soviet times and current Russia is seen positively through pragmatic and even nostalgic prism. The third perspective, which could be called the traditional morality discourse, cherishes the so-called traditional values such as respect to life, family, religion, ethnic identity and condemns the Soviet regime in which these values were being suppressed. In the perspective of patronizing state, the fourth one, first of all strong social welfare state is being emphasized and the obligation of such state to take extensive care of every citizen is seen as a matter-of-course. The soviet times are depreciated here also, but (and this is divergent from other perspectives) primarily along the first line of the narrative – because of the failure to take care and to provide for everyone. And finally the fifth perspective, the basic rights’ assurance, reveals one more different worldview where basic human rights and strong, state-controlled economy, which enables to ensure these rights, are being emphasized evenly.

When analyzing the differences among these social perspectives, it is revealed that traditional cleavages in belief systems could be found here also, however, the relative visibility and importance of each does vary among the social perspectives. There is apparent evidence of quite clear classical moral conservatism-liberalism dimension (most visible in the social perspectives of free self-expression, traditional morality and basic rights’ assurance), with the lesser extent – of the economical left-right dimension (could be discerned in perspectives of patronizing state and basic rights’ assurance, with lesser extent – also in the perspective of free self-expression) and finally – of the dimension of communism-anti-communism, which existence in Lithuania has been already proven in previous researches, among which are the studies of Ainė Ramonaitė first to be mentioned here (the dimension is prior in the perspectives of strong leader, traditional morality and patronizing state, with lesser extent – in the perspective of basic rights’ assurance). The analysis of the “ideological” Q set allows distinguishing which of these dimensions in which cases are more relevant and which aspects of specific dimensions are the keystone

ones. Main distinctions in the narratives, as it could be seen, mainly rested upon the different visions of “morally best” society structure and the political system reflecting it, and only in few cases, more as on the secondary, on different economical arrangements. Also it could be noted, that all the factors extracted during the analysis (and hence the different social perspectives) are not opposite as a whole in their structure – the correlations between all pairs of factors are positive. This would allow proposing that there exists a basic foundation in Lithuania, on which the shared general vision of state and society could be set, however again, the extraction of the factors themselves implicates the different priorities given to different choices and solutions.

Meanwhile, reviewing the interviewees’ socio-demographic characteristics in various Q sets, inference could be drawn that notwithstanding several obvious regularities such as the relationship between the practicing Catholicism and quite strong preference given to TS-LKD party (The Homeland Union – Lithuanian Christian Democrats) in the case of the ideology of “operating societal conservatism”, all shared social perspectives emerged, schemas applied in various Q sets are difficult to link to some socio-demographic characteristics. This can imply two things: either more firm linkages cannot be drawn because of the sample scope of the research, or the schemas discovered are quite widespread and are not applied exclusively by some narrow groups characterized by some specific external features. Specification to this assertion could be made after committing a quantitative study.

Getting back to the question to what extent the distinguished “operating societal ideologies” reflects the “classical” ones, it could be noted, that all seven logics discerned in thinking on common life of society and state and the order of its life, bear resemblance to some “classical” political ideologies such as social liberalism (perspective of free self-expression), authoritarianism (strong leader’s perspective), conservatism (traditional morality discourse), some version of the social-democratic welfare state vision (patronizing state narrative) or socialism (perspective of basic rights’ assurance), and even two individual perspectives – to the authoritarian version of the welfare state or one of the doctrines of international relations. However, attention should be paid that all these

equations are rather conditional – the social perspectives revealed, their basic statements and principles emphasized are not entirely and not always copying the above-mentioned classical doctrines. Hence, on one hand, on some aspects modified (?) traditional ideologies are evident in the Lithuanian society’s thinking of political issues. On the other hand, the shared social perspectives discovered are by no means direct reflections of the classical political ideologies, but instead maintain their own internal logic and consistency (accordingly they do not reflect ideally the consistencies of the traditional belief systems). And in order to emphasize particularly this authenticity of social perspectives explored, the autonomous titles are given to them in this dissertation.

The perspectives discovered with the help of the third Q set in the second stage of the empirical study also integrate and by their narratives explain the consistencies between the schemas applied when sorting the first two Q sets – forming attitudes towards specific policy issues. The key conceptions, principles and virtues, which showed up in the main dimensions of certain ideological perspectives, allow to predict schemas applied when deciding on specific socio-economic and social-moral policy issues quite well. When forming an attitude on a specific policy issue, certain virtue-based schemas are applied according to the key values in a broader perception of how the state and society should live (i.e., according to the broader “ideological” schema). While it could be also proposed that when the key values from these broader ideological perspectives generate equivocal considerations on specific issues or when they do not cover certain policy areas under consideration at all, the rational evaluation of the policy outcomes’ efficiency schema or the logic reinforced by it is used. Again, this one more time justifies the treatment of the pragmatic rational evaluation of the policy outcomes’ efficiency schema as a substitute to the virtue-based schemas. And summarizing – taken together all these logics prove that first, evidence of consistent political thinking can be found in Lithuanian society, and second, these manifestations of consistency can be systematically explained.

All these findings, when integrated, allow to explain reasonably enough how the attitudes towards political issues are formed in Lithuania. First outline becomes clear after inquiring into the citizens' attitudes on two specific relevant issues – introduction of progressive income-tax rate and abortion prohibition, both of which in the traditional approach are referred as structuring field of politics. Summarizing the whole instead of focusing on the particulars, it could be seen that situation is tended to be evaluated and attitudes to be formed in two very different ways: resting upon ideas, fundamental virtues that from the subjective point of view, define respective field of politics, or upon pragmatic, rational calculation and evaluation of the presumptive policy results. These two logics are evident both in the socioeconomic sphere of politics and in the social – moral sphere as well. And because of their universality, it is likely that the same two types of schemas could be found not only discussing other issues in the same fields of politics, but also in the other areas of politics as well. It is worth noticing, however, that the pragmatic structure which defines attitudes towards specific political issues, the rational presumptive-policy-outcomes-evaluation schema, empirically is found to be slightly more tenuous: the attitudes produced by it are not so strong as the ones formed using virtues-based schemas and the pragmatic logic is more frequently invoked as a substitute to virtues-based schemas when these stumble producing the attitude.

The research also reveals (this is the second outline talking about the peculiarities of thinking on political issues) that both pragmatic and specific virtues-based cognitive schemas which participate forming attitudes towards specific policy issues are not employed accidentally – their application is integrated in and coordinated by (and reasonably well explained as well) the broader operating worldview, one or another preferred life of the state and society supposing social perspective. There are five such shared social perspectives, which structure thinking on political issues in Lithuania, found in this research. Conditionally, they can be named as discourses of free self-expression, strong leader, traditional morality, patronizing state and basic rights' assurance. Two more perspectives are also discovered: one associated with the pursue of welfare state guided by a strong

leader and the other overwhelmingly occupied by the international relations concerns, which are determining even the position on internal affairs. However, these two perspectives are found to be individual ones – to confirm their shared character additional researches are needed. Meanwhile, every one of the five shared social perspectives discovered does highlight central values and principles, which are uppermost important when thinking of political matters, deciding on the specific issues rising in state's and society's life. The interconnections discovered when analyzing three Q sets permit drawing conclusions, that precisely these basic values and principles of shared social perspectives explain and allow predicting well enough the mechanism of specific attitude formation – the employment of specific cognitive schema. It is worth noting, however, that values and principles unfolding in the secondary or tertiary lines of the perspectives' narratives do not have such clear organizing impact – here of the prime importance are values and principles encoded into subjectively most fundamental lines of the shared narrative. Thus, key values of the shared social perspectives are represented in the virtues-based schemas applied on processing information on specific political issues, whereas certain collisions of these values, when thinking on specific issue and ambiguity, enables the application of pragmatic rational-evaluation- of- presumptive- policy- efficiency schema.

The research findings demonstrate that consistent political thinking is evident in the Lithuanian society. Attitudes towards political issues are formed not accidentally, not unconditionally emulating messages produced by media or political elite, but are formed relying on own internalized views on the world and the shared social logics connecting these views. On the large part, this kind of thinking is based on the consistent belief systems, however, these consistencies are authentic narratives of perceptions on state and society life, which only very loosely could be equated to the classical political ideologies. To summarize, specific attitudes on political issues forming and organizing structures which were uncovered in this research allow making several new insights in Lithuania as well as in broader theoretical and empirical contexts.

First of all, looking at the set of the shared social perspectives, explaining the formation of the attitudes towards the specific issues, it is possible to observe that while the

ideological thinking in the traditional sense (according to the lines of classical political ideologies) does not work here, the certain suggestions to the modified traditional political ideologies can be traced. The “ideological” schemas found operating in Lithuania are similar to social liberalism (the perspective of free self-expression), authoritarianism (the perspective of strong leader), conservatism (the traditional morality discourse) and the certain variations of “Left thought” (the perspectives of patronizing state and basic rights’ assurance) within the definition field of traditional ideologies. Interestingly, the three perspectives best represented (the first three perspectives mentioned above) in the certain sense also match the three great ideological streams of the nineteenth and the beginning of the twentieth century identified in the history of sociology - liberalism, radicalism and conservatism. Therefore, it is apparent that these three ideological streams identified by Robert A. Nisbet not only shaped the Western sociological thought and became “the soil for the doctrines and the notions of the century”, but also operate very widely and universally - their suggestions can be empirically traced also in the authentic thinking about political issues by the twenty-first century’s Lithuanian society. Maybe this could predicate about the certain “naturalism” of the mentioned ideological streams regarding the human nature or the impact of the Western thought, able of penetrating into the deeper layers of Lithuanian culture. Therefore, despite the fact that the Lithuanian societal schemas operating within the traditional definition field of political ideologies are not the direct reflections of the specific political doctrines, they can fall into the ideological streams defined by the most general features - then even in the classical sense ideological consistency of the Lithuanians’ thinking should not be entirely rejected, but, as the research showed, to be looked at on the more specific, the more detailed (and possibly “reconstructed”) level.

Secondly, five shared social perspectives identified not only explain the mechanism of considering political issues in Lithuania, reveal the basic narratives, explaining the life of state and society, but also complement the existing literature on the political field structuring. For example, communism – anti-communism division operating in the Lithuanian society exposes and once again is approved in the research. Nevertheless, the dissertation’s research allows also to tell something new about this axis of ideological

conflict. The dimension of communism – anti-communism is seen as the most widely covering the Lithuanian society (considering its reflection in the factors of all the perspectives - it is truly the most relevant). However, in the shared human perspective of seeing, considering and discussing the life of the world, the state and the society it is not “the initial point for the story”, fundamental, prime priority by itself, but it flows out of other more general principles organising the world perception, which on their own mostly reflect the moral or economic dimensions of ideological conflict, the axes of moral conservatism – liberalism or state regulation - free market. Additionally, in the case of the dimensions of ideological conflict that structure the political attitudes in the Lithuanian society, one can raise the question about the introduction of one more axis. It is true, however, that this axis originates from only one narrative, yet it is taking fundamental place there. In this axis, as an opposite to the multi-voice opinions and (in the ultimate case - extreme) discussions, the power centralisation in the hands of one person, establishing the order and suppressing these multi-voice opinions would be reflected (apparently, the axis of moral conservatism – liberalism, if perceived by traditional morale narrative (as respect for life, family, nation, religion etc., would not reflect this conflict very well).

Thirdly, the empirical data allows to observe in broad outline (and to raise enough-founded hypotheses, to be verified with quantitative methods) that the different cognitive schemas are applied quite universally, practically independently from the socio-demographic or other certain personal characteristics of their appliers, signifying certain attitudes and behaviour modes in the public and political life. This is to be stated despite some major interconnections - between the religiosity (the more active practising, church attending) and the discourse of traditional morality discourse, the public activity and the perspective of free self-expression, life outside the cities and the general ideological schema of a strong leader. This, on one hand, strengthen the theoretical assumptions of the research (that people not only think using cognitive schemas, but they can think also by applying *the same* schemas), further supports the approach evolved upon work of Robert Lane’s and his colleagues, on the other hand, the observed several interconnections of schemas applied and socio-demographic characteristics of their appliers also echo the results of the earlier

empirical research (for example, that the socio-moral dimension of ideological conflict in Lithuania are related to the religiosity). However, and perhaps the most importantly, as far as the empirics allow to state it (here, relying on analysis of the first three best represented shared social perspectives), this universality of the same schema use, to some extent, is applicable even to the electorate of the different parties (the exception is unless the shared social perspective of traditional morality and the clearly dominating electorate of the Homeland Union - Lithuanian Christian Democrats in the perspective). Therefore, based on the fact of the consistent shared social perspectives discovered in the Lithuanian society, it is possible to state that in the Lithuanian society it is not so much that there is “nobody to represent” (see the discussion in monograph “The End of Party Democracy?...”) as to that the political parties cannot find whom to represent - they do not adapt more consistently to these schemas operating in the society, these shared narratives of the preferred state and society’s life and consequently they do not fall (even if targeting) into the certain niches. I. e., in their political programmes and activities they tend to stress (if they stress) not the collection of attitudes required or they are not able to present them to the electorate in understandable way.

Fourthly, talking about the Lithuanian public discourse, the research could provide the support also for the interpretations of one more direction. Although the five shared social perspectives or discourses explored are not widely or consistently constructed with the same narratives in the Lithuanian public sphere, one can speak about the general circumstances that are favourable or unfavourable for their existence. For example, three major and best represented discourses were quite easily discovered in the research and added together explained almost half, i.e., 48 per cent, of the variance, possibly explaining also the greater part of the Lithuanian society’s political discourse – indicating the main belief-structures organising the attitudes towards political issues (although the research method does not allow to ensure this representation firmly, such statement could be made as a hypothesis, raised on the basis of especially clear findings’ recurrence³⁷). These three discourses, first of all, are based on the moral categories – free self-expression and

³⁷ The repeated researches (carried out with the students of political science sorting the same Q set) also identifies very similar structures.

traditional virtues, and also – on certain aspiration for order. One can assume that all those who possess these cognitive schemas can easily employ them by interpreting information in the daily life – the discourses incorporated in these schemas easily co-exist next to those shaped by the political elite and mass media, and the possessors of these schemas easily receive the information relevant and necessary to them – they can easily exercise their consideration mechanisms for interpreting information in their own way and shaping attitudes. Accordingly, one can raise the hypothesis that for the less represented shared social perspectives, it is also more difficult to function in the contextual environment so universally. Looking at the content or narratives of these schemas (patronising state and basic rights’ assurance), one can see that in the field of “traditional ideologies” they both could represent the certain variations of the “leftist” discourse. Hypothesis, that these cognitive schemas are more difficult to apply in Lithuania (by using these cognitive schemas it is more difficult to receive information and consider different issues in Lithuania) would be even more strengthened by the observation of several political commentators made from time to time that in the Lithuanian public sphere one can miss the strong representation of Left–discourse. Going even further, it can be speculated that such characteristics of traditional “Leftist” discourse, taken together with the generally quite “Leftist” inclinations in all the shared social perspectives discovered³⁸ signify the Lithuanian post-communist context. On the one hand, and considering the historical context, the social democratic state’s “assistance” is especially broadly accepted as the norm even without employing the antithesis of state regulation – free market. On the other hand, the ‘Leftist’ discourses are not consistently articulated in the public sphere (again, possibly because of the historical context and undesirable allusions to the “soviet socialism”) and accordingly, people possessing these schemas face difficulties applying them – these schemas are not so easily activated (there is little information, which is directly oriented towards these cognitive schemas).

³⁸ In the context of traditional ideologies, it should be noted also that all the five found ideological perspectives are attenuated with the certain “leftism” in the sense of traditional economic left-right, i.e., the state should take care of its citizens, ensuring the sufficient assistance, if necessary, however, the understanding of such sufficient assistance vary considerably.

Fifthly, after making one allusion regarding the historical past, the interpretation and implications of the research results should be discussed also at the international level. This is to be done as far as it is possible, with the proper methodological caution, reviewing other researches carried out in other post-communist countries and Western societies and looking for the similarities and differences of the systems which are structuring and shaping the societal attitudes towards political issues. First of all, it should be noted that the researches executed in the other countries show that cognitive schemas of the belief system type (primary based on belief systems), which unfolded also in this research, occupy one of the most important places in the general arsenal of cognitive schemas. For example, in the United States they are considered as one of the most „affluent“, the most spread heuristics, soundly explaining the electoral choices.³⁹

Starting to compare the specific found sets of organising structures (revealed as more or less generating out of citizens themselves, but not „imposed“ by the researchers‘ established ideological left-right scales of one or another kind), one can begin with the same United States and, as one argues, with the core ideas, which structure their citizens‘ attitudes. Stanley Feldman, referring also to the earlier authors, identifies three such virtue-based values, the core beliefs of the US culture: belief in equality of opportunities (first of all, in “political” sense), support for economic individualism and support for free market⁴⁰. His empirical analysis shows that comparing the three, the various preferences towards political issues in American society are best defined by the first, i.e., the idea of equality of (political) opportunities. The very similar conclusions are reached also by other authors using other methodologies. For example, Jennifer L. Hochschild in her research based on the qualitative interviews reveals that it is characteristic for the Americans to approve social egalitarianism, but to resist economic egalitarianism⁴¹. It is interesting that to the very similar narrative (the equal self-expression opportunities for all, however, as already

³⁹ Lau, Richard R., David P. Redlawsk, *How Voters Decide: Information Processing during Election Campaigns*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 232.

⁴⁰ Feldman, Stanley, „Structure and Consistency in Public Opinion: The Role of Core Beliefs and Values“. *American Journal of Political Science*, 1988, 36, 416-440.

⁴¹ Jennifer L. Hochschild, *What's Fair: American Beliefs about Distributive Justice*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1982, 82.

mentioned, not so much denying the need for state intervention) refers the ideological schema of free self-expression found in Lithuania. Looking also at the results of the other researches revealing the US thought in more detail, this link is even more proved. For example, from the six clusters identified by John A. Fleischman when applying the cluster analysis, few of them sufficiently well echo the Lithuanian discourse of free self-expression, while the remaining do not find clearly revealed equivalents of theirs⁴². Nevertheless, looking rigidly at the data and critically evaluating the cluster titles given by the author, the similarity can be drawn also with the Lithuanian perspective of basic rights' assurance. The quantitative methods applied by J. A. Fleishman do not allow to trace the nuances and it is unclear, what goes first in the narratives of these clusters – economics or morality (and exactly this nuance, point of reference would distinguish between the Lithuanian perspectives of free self-expression and basic rights' assurance). Comparing with the “American” set, it can be noticed that, as in the previous note, the Lithuanian discourse is really “pushed to the left” in the economic left-right dimension of ideological conflict. Nevertheless, the different outlooks and attitude structures of the societies of these two states are best linked by the Lithuanian discourse of free self-expression reflecting the ideas dominating in the American society.

Meanwhile, in the European context (referring, for example, to the Swedish society's ideological schemas analysed by Stefan Kumlin) in contrary to the US discourse, the relative equivalents are found for the schemas of patronising state and Lithuanian traditional morality. It is true however, that the traditional morality perspective finds its best equivalents while being fused with the strong leader discourse. Nevertheless, the separation of such fusion and autonomy of the traditional morality and strong leader perspectives in Lithuania, for which the search of equivalents is unsuccessful in the Western societies (USA and North Europe), can be found further east. The Lithuanian strong leader discourse and its narrative not only can be compared, but almost perfectly is reflected in the research on Russian society's attitudes. For example, Ellen Carnaghan during the in-depth interviews in

⁴² Fleishman, John A., „Types of Political Attitude Structure: Results of a Cluster Analysis“. *Public Opinion Quarterly*, 1986, 50, 376.

Russia reconstructed the society's narrative, which soundly (and only with the very small exceptions) reflects the strong leader discourse found in Lithuania.

Therefore, as one can see, the research findings – the set of ideological schemas operating in Lithuania – transferred into international dimension draw the similarity of the formation of Lithuanian society's political discourse both with the West (first of all, through the "American" free self-expression discourse, and also, through the narratives of the "European" welfare state, traditional morality) as well as with the East (first of all, through the perspective of strong leader priority). It seems that by this respect, the theses of "two Lithuanian societies" or "Cultural crossroad between the East and the West" gain additional meanings.

The sixth notice implicated by the research findings is associated with the empirically proven divide of pragmatic – virtue-based thinking. The existence of this division at the theoretical level mostly is presumed (in Lithuania the suggestions regarding such division can be found, for example, in the texts of Alvydas Jokubaitis or Nida Vasiliauskaite), however, the empirically consistent substantiation is missing. Accordingly, the tendencies that became clear during the research (weaker attitudes are being shaped when applying the pragmatic, rational evaluation of the policy outcomes' efficiency schema, the particular substitutability of this schema) would probably allow to widen and ground in more detail the theoretical discussions respectively. For example, on the basis of those revealed cases, when not the subjectively important, appreciated virtue-based value, but the plain technical equivalence – i.e. weighing the efficiency according the declared objective and the plausible outcomes – become the mechanism which organises thinking about political issues, it can be looked further and asked if such thinking (applying pragmatic, rational evaluation of the policy outcomes' efficiency schema) does not lay the foundations for the certain "society of the experts", where the trust in political life and thinking lies on the "expert" knowledge and opinions, pushing virtues into the margins of the political thinking and first of all, aiming at the information, allowing to carry out the certain "cost-benefits" analysis. The concentration on such technical issues (and especially when one does not have enough knowledge, opportunity to understand the various fields of

politics by oneself) presupposes the wanted-unwanted dependence from the various “expertises” elements, available in the public sphere, convincingly presented (from the subjective point of view – trustworthy). And, for example, in the elections it could mean the respective orientation towards political forces, which according to subjective understanding, could solve the political issues in the most professional, the most competent way, without stressing out the representation of certain ideas, the aspiration for virtue-based goals.

These would be main discussion topics suggested by the research. Although the research is not representative in a strict sense (it does not give reliable conclusions about the distribution of certain cognitive schemas in the society and socio-demographic characteristics of their applicators can be defined only as hypothesis), its explorative nature (revealed and justified shared consistencies at the belief system level that exist in the society and attitudes-forming latent structures) provides enough advantages both in theoretical (explicated Lithuanian political field structuring cleavages in thought and their features, distinguished pragmatic and virtue-based thinking modes, *etc.*) and in practical (elaborated in the society operating shared consistent inter-subjectivities: broader ideological ones and more specific ones, applied in two diverse political areas, their cornerstone features and characteristics letting them to be discovered in other, for example, quantitative, surveys, *etc.*) academic discourse as well as applied politics (empirical results show shared structures, in which information is being received and considered; in other words, possibly effective and misunderstandings-lowering political dialogue strategies are being pointed out and certain communication targets are being drawn, although most “profitable” of them are not being indicated – on one hand, due to methodology applied, on the other hand – based on ethical considerations). Likewise, what was not examined in the given subject, becomes possible research topics for the future: for example, the dependence of political thinking on certain personal characteristics, supposed political behavior, after all – quantitative spread of separate distinguished cognitive schemas, similarities and differences in different society groups.

APIE AUTOREŲ

Išsilavinimas:

2008 m. – 2013 m. - Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, socialinių mokslų srities, politikos mokslo krypties doktorantūros studijos. Parengta disertacija “Nuostatų politiniais klausimais formavimasis pokomunistinėje valstybėje: Lietuvos atvejo studija”;

2006 m. – 2008 m. - Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, lyginamosios politikos magistro studijos. Apgintas magistro darbas „Lietuvos gyventojų dalyvavimas rinkimuose: motyvacinių mechanizmų analizė“;

2002 m. – 2006 m. - Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, politikos mokslų bakalauro studijos. Apgintas bakalauro darbas: „Nekonvencinio politinio dalyvavimo kaita ir reikšmė Vidurio ir Rytų Europoje postmaterializmo teorijos kontekste“;

1998 m. – 2002 m. – Utenos Adolfo Šapokos gimnazija.

Mokslinės stažuotės:

2011 m. liepa - Oslo universitetas, tarptautinė vasaros mokykla „Oslo Summer School in Comparative Social Science Studies“, kursas „Political Psychology: Citizen Behaviours and Opinions“;

2009 m. rugpjūtis - Europos politikos mokslų konsorciumo (The European Consortium for Political Research, ECPR) vasaros mokykla Liublijanoje „ECPR Summer School in Methods and Techniques“, kursas „Mixed Methods Research“;

2009 m. sausis - Holokausto ir religinių mažumų studijų centras (Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter), tarptautinis kursas „The History and the Sociology of Genocide“;

2005 m. pavasario semestras - Universität Bielefeld (Vokietija) pagal ERASMUS studentų mainų programą.

Dėstymas:

Nuo 2009 m. rugsėjo – Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas („Politikos mokslo pagrindų“ seminarai, „Politinės sociologijos“, „Politinės psichologijos“ kursai, „Seminar on methods in political science“).

Kita darbo patirtis:

Nuo 2012 m. liepos - Pilietinės visuomenės instituto (nevyriausybinė organizacija, viešosios politikos tyrimų, visuomenės informavimo ir edukacinių projektų įgyvendinimo centras) direktorė;

2007 m. vasaris – 2012 m. birželis - Pilietinės visuomenės instituto projektų koordinatorė;

Tyrimai:

Pilietiškumo ugdymo būklės Lietuvos mokyklose kokybinis tyrimas (Pilietinės visuomenės institutas, 2012 m., tyrimo grupės vadovė dr. Rūta Žiliukaitė);

Pilietinės galios indekso tyrimų 2012 m. ir 2013 m. bangos (Pilietinės visuomenės institutas, 2013 m. ir 2014 m., tyrimo autoriai dr. Ainė Ramonaitė, dr. Rūta Žiliukaitė ir dr. Mindaugas Degutis);

Valdžios ir nevyriausybinių sektoriaus bendradarbiavimo viešųjų sprendimų priėmimo procese tyrimas (Pilietinės visuomenės institutas, 2013-2014 m., tyrimo grupės vadovė dr. Rūta Žiliukaitė).

Moksliniai interesai:

Politinis pažinimas bei visuomenės politinė elgsena: politinės visuomenės nuostatos, jų formavimasis, politinis dalyvavimas, kultūra, pilietinė visuomenė.

Elektroninio pašto adresas: ieva_petronyte@yahoo.com.

ABOUT THE AUTHOR

Education:

2008 – 2013 - Vilnius University, Institute of International Relations and Political Science, doctoral studies in Political Science.

2006 – 2008 - Vilnius University, Institute of International Relations and Political Science, MA in Comparative Politics. MA thesis: “Voter Turnout In Lithuania: Analysis Of The Motivation Mechanisms”;

2002 – 2006 - Vilnius University, Institute of International Relations and Political Science, BA in Political Science. BA thesis: “Dynamics and Significance of the Unconventional Political Participation in Central and Eastern Europe in the Context of Post-materialism Theory”;

1998 – 2002 – Adolfas Šapoka Gymnasium, Utena.

Scientific apprenticeships and Summer Schools:

July, 2011 – Oslo Summer School in Comparative Social Science Studies, „Political Psychology: Citizen Behaviors and Opinions“ course;

August, 2009 – ECPR (The European Consortium for Political Research) Summer School in Methods and Techniques, „Mixed Methods Research“ course;

January, 2009 - Center for Studies of Holocaust and Religious Minorities (Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter), „The History and the Sociology of Genocide“ course;

2005, spring semester - Universität Bielefeld (Germany), ERASMUS student exchange programme.

Teaching :

From the Autumn, 2009 – Vilnius University, Institute of International Relations and Political Science (the seminars of “Fundamentals of political science” course, the courses of „Political Psychology” and „Political Sociology”, „Seminar on methods in political science”).

Other experience:

July, 2012 – current – director of Civil Society Institute (NGO, centre for the analysis of public policy, for the dissemination of information relevant to public policy issues, and for the implementation of educational projects);

February, 2007 – June, 2012 – project coordinator at Civil Society Institute.

Researches part taken in:

Qualitative research on the state of civic education in Lithuanian Schools (Civil Society Institute, 2012, headed by dr. Rūta Žiliukaitė);

The *Civic Empowerment Index* researches, waves of 2012 and 2013 (Civil Society Institute, 2013 and 2014, headed by dr. Ainė Ramonaitė, dr. Rūta Žiliukaitė and dr. Mindaugas Degutis);

Research on Strengthening co-operation between governmental and NGO sectors in the process of public decision-making (Civil Society Institute, 2013-2014, headed by dr. Rūta Žiliukaitė).

Scientific interests:

Political cognition and political behavior: political attitudes and their formation in society, political participation, political culture, civic society.

E-mail: ieva_petronyte@yahoo.com.

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

(list of publications on the topic of dissertation):

1. Ieva Petronytė, „Ideologinės visuomenės politinių nuostatų mozaikos Lietuvoje“. *Politologija*, 72 (4), 2013, 156-196;
2. Ieva Petronytė, „Kognityvinėmis schemomis apibrėžiant pozicijas mokesčių politikos ir abortų uždraudimo klausimais Lietuvoje: teisingumo sampratos ir efektyvumo matai“. *Politologija*, 64 (4), 2011, 110-145;

Kitos publikacijos (other publications):

3. Ieva Petronytė, "Politinės partijos". Kn. „Transparency International“ Lietuvos skyrius, *Lietuvos nacionalinės atsparumo korupcijai sistemos tyrimas*. Vilnius: Eugrimas, 2012, 197-218;
4. Ieva Petronytė, “Kodėl lietuviai vis dar balsuoja?”. Kn. Algimantas Jankauskas (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2008*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, 104-121.

MOKSLINĖS KONFERENCIJOS, KURIOSE BUVO PASKELBTI DISERTACIJOS
TYRIMO REZULTATAI (papers presented in the conferences on the topic of dissertation):

1. Ieva Petronytė, „Political thinking in Lithuania through the lenses of cognitive schema theory“. Pranešimas Central European University (CEU) organizuotoje konferencijoje „Political Psychology Networking Conference“, Budapest, 2011 m. lapkričio 26 d.;
2. Ieva Petronytė, „Kognityvinėmis schemomis Lietuvių politinį mąstymą apibrėžiant“. Pranešimas Lietuvos socialinių mokslų forume 2011, Molėtų observatorija, 2011 m. gegužės 21 d.;

Kitos konferencijos (Other papers presented):

3. Ieva Petronytė, „Kodėl lietuviai vis dar balsuoja?“. Pranešimas metinėje VU TSPMI ir Lietuvos politologų asociacijos konferencijoje „Lietuva po Seimo rinkimų 2008“, Vilnius, 2008 m. lapkričio 14 d.;
4. Ieva Petronytė, „Pilietinės visuomenės ugdymas Lietuvoje“ (rusų k.). Pranešimas tarptautinės konferencijos „Lietuvos Dižiosios Kunigaikštystės paveldas Ukrainoje: jo svarba, tyrimas ir išsaugojimas“ apimtyje Europos integracijos studijų centro ir Lvovo nacionalinio Ivano Franko vardo universiteto Europos integracijos instituto organizuotoje apvalaus stalo diskusijoje „Pilietinės visuomenės problemos: Centrinės ir Rytų Europos šalių patirtis“, Lvovas, Lvovo Universiteto Tarptautinių santykių fakultetas, 2008 m. spalio 10 d.